

Araştırma Makalesi

Soğd Toplumunda Kadın Kimliği ve Temsilleri (MÖ VI.-MS VIII. Yüzyıl)

Başak Kuzakçı*

(ORCID: 0000-0002-8730-1898)

Makale Gönderim Tarihi
20.02.2023

Makale Kabul Tarihi
08.03.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Kuzakçı, B., "Soğd Toplumunda Kadın Kimliği ve Temsilleri (MÖ VI.-MS VIII. Yüzyıl)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Mart 2023): 633-675.

APA: Kuzakçı, B. (2023). Soğd Toplumunda Kadın Kimliği ve Temsilleri (MÖ VI.-MS VIII. Yüzyıl). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (1) , 633-675.

Öz

Soğdlar, MS III.-IV. yüzyıllardan itibaren yoğun surette İpek Yolu boyunca Çin'den Karadeniz steplerine kadar ticaret ağları ve koloni şehirleri kurdu. Soğd tarihsel kimliğinin ayrılmaz parçası ticari başarılarıdır. Fakat, Soğdlar ve Soğd dünyası, sadece ticarettten ibaret değildi. Soğdlar, Soğdya'da daha bilindik ve genel ifadeyle Orta Asya'da kuvvetli bir yazılı kültür ve şehir merkezli toplumsal sistem inşa etti. Soğd kültür ve şehir hayatının temel unsurlarından biri ise Soğd kadını ve kadınların toplumsal temsilleridir. Soğdlar bu alanlarda ve kadının statüsü üzerine önemli oranda doküman ve arkeolojik veri üretti. MÖ VI. yüzyılda Ahemeniş İmparatorluğu'na tabi olan Soğdya'da bu dönemden itibaren İran dünyasının dini, siyasi ve hukuki yapısı kuvvetle tesirli olmaya başladı. Soğd kadınının hukuki statüsü ve sosyal hakları da bu dönemden itibaren şekillendi. Bu çalışmada doğrudan Soğdlar tarafından üretilen belgelerin analizi ile Soğd kadınının sosyal statüsünün tespiti ve bu belgelerin

---

* Dr., Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, basakkuzakci@gmail.com.

PhD., Yeditepe University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Republic of Türkiye.

sağladığı zengin verilerden yola çıkarak, Soğd toplumunda kadın kimliği ve üstlendikleri sosyal fonksiyonları amaçlandı.

Anahtar Kelimeler: Soğdya, Soğd, Soğd Kadını, Eski Mektuplar, Evlilik Sözleşmesi, Mural.

Women's Identity and Representations in Sogdian Society (6th Century BC- 8th Century AD)

Abstract

From the third-fourth centuries AD, the Sogdians intensively established trade networks and colonial cities along the Silk Road from China to the Black Sea steppes. An integral part of Sogdian historical identity are its commercial successes. However, Sogdians and Sogdian world were not just about trade. Sogdians built a strong written culture and city-centered social system in Sogdia in general term Central Asia. One of the main elements of Sogdian culture and city life is Sogdian women and their social representations. Sogdians produced a significant amount of documentary and archaeological data on the status of women in these areas. In Sogdia, which was subject to the Achaemenid Empire in the sixth century BC, the religious, political and legal structure of the Iranian world began to have a strong influence from this period. The legal status and social rights of the Sogdian women were also shaped from this period. In this study, it was aimed to determine the social status of Sogdian women by analyzing the documents produced directly by the Sogdians, and to define the identity of women in the Sogdian society and the social functions they assumed, based on the rich data provided by these documents.

Keywords: Sogdia, Sogdians, Sogdian Women, Ancient Letters, Marriage Contract, Murals/Wall Painting.

Giriş

Antik Soğdya'nın özellikle MS IV. yüzyıldan itibaren sosyal, kültürel ve ekonomik yönleri, İpek Yolu boyunca kurulan Soğd kolonilerinin yapısı, Soğdya'daki şehir devletlerinde tesis edilen idare formasyonları ve genel itibarıyla Soğd tüccarlarının ticaret usulleri Soğd, Çin, İran ve

Antik Yunan ve Roma-Bizans kaynaklarında belgelenmiş surettedir¹. Kaynakların ortaya koyduğu anlatıda, erkek egemen bir toplumsal doku resmedilmekte ve Soğd refahı ve toplumsal gelişmesinde erkek figürlere vurgu yapılmaktadır. Tarihyazımının ve yazıcılığının modern zamanlara kadar kadınlara yönelik sessizliği yahut umursamaz doğası dikkate alındığında bahsedilen durum stereotip sayılabilir². Soğdlardan kalan dini ve sosyal hayatı aydınlatan belgelerin analizi kadınların Soğd toplumunun gelişmesine olan katkılarını ve sosyal hayattaki merkezi konumlarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda doğrudan doküman analizi, dönem kaynaklarının eksik bıraktığı perspektifi tamamlamayı mümkün kılmaktadır³.

Genel itibarıyla antik dönemde Orta Asya'da kadınların hukuki, sosyal ve ekonomik konumuna dair veriler büyük ölçüde kısıtlı olduğundan dolayı kadın kimliği ve sosyal statüsü halen pek çok

¹ Soğd ticaretinin ana kaynaklar üzerinden tafsilatlı anlatısı için bkz. Étienne de la Vaissière, *Sogdian traders: A history*, (Handbook of Oriental Studies: Part 8 Uralic Studies & Central Asia), Leiden, 2005; Soğd ve Soğdya üzerine veriler ihtiva eden dönem kaynakları; Strabo'nun *Coğrafya* (Hamilton, H. & Falconer, W., *The Geography of Strabo*, G. Bell & Sons, London and New York, 1903-1906); Romalı diplomat Priskos'un, *Priskos (Priscus) Tarihi* (Roger C. Blockley, *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*, çev. Blockley, F. Cairns, Liverpool, s.221-400); Ammianus Marcellinus'un *Rerum Gestarum Libri Qui Supersunt* (Ammianus Marcellinus, *Histoire*, various eds., trans, comm., Les Belles Lettres, Paris, 1968-1977), *Menandros Kroniği* (Roger C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman*, F. Cairns, Liverpool, 1985) ve Theophylactes Simocatta'nın Tarihi'dir (Whitby, M., *The History of Theophylact Simocatta*, An English Translation with Introduction and Notes, Clarendon Press, Oxford 1986). MÖ II. yüzyıldan itibaren Soğdlara ve Soğd coğrafyasına dair bilgi veren Çin kaynakları ise hanedan yıllıklarıdır. Sırasıyla bunları Shih-chi Han Shu, Wei-Shu ve Tang Yıllığı'dır; Çin kaynaklarının Soğd tarihi bakımından değerlendirilmesi için bkz. Başak Kuzakçı, *Turkish women history between 6 and 10 centuries (Pre-Islamic period)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, İstanbul 2018.

² Tarihyazımında kadın kimliğinin kurgulanışı ve genel perspektif için bkz. Fatmagül Bertay, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s.16-29.

³ Nicholas Sims-Williams, "The Sogdian Merchants in China and India", ed. Cadonna, A ve Lanciotti, L., *Cinae Iran da Alessandro Magno alla Dinastia Tang*, Olshcki, Florence, 1996, s. 48-49; Nicholas Sims-Williams, "Towards a New Edition of the Sogdian Ancient Letters", ed. Vaissière, E., & Trombert, E., *Les Sogdiens en Chine*, École Française d'Extrême-Orient, Paris, 2005, s.181-193.

bilinmezi barındırmaktadır⁴. Soğdlar, diğer Orta Asya topluluklarına nazaran erken dönemlerden itibaren yazılı ve görsel ürünler üretmeye başladıklarından dolayı Soğd toplumsal yapısı, kadının hukuki ve sosyal statüsü, kültürel etkileri hakkında ise nispeten daha açık bilgiler söz konusudur.

MÖ 540 yılında, Ahameniş İmparatoru Büyük Kyros (Keyhüsrev), Soğdya'yı fethederek satraplık⁵ olarak imparatorluk idaresine kattı⁶. Soğd şehir devletleri bu dönemde belli nispette Pers İmparatorluğu'ndan dini, kültürel ve politik rejim bakımından etkilenmesine rağmen özgün karakterini muhafaza etmeyi başardı. Soğd bölgesi MÖ 328'de Büyük İskender tarafından fethedildi ve sonraki yüzyıllarda sırasıyla Seleukos İmparatorluğu, Greko-Baktriya Krallığı, Kuşhan İmparatorluğu, Akhunlar, Sasani İmparatorluğu ve nihai olarak MS VIII. yüzyılda ise Müslüman Arapların yönetimi altına girdi⁷. Soğd

⁴ Orta Asya Türk toplumunda kadın ve sosyal statüsü bu bakımdan istisna teşkil eder. Türk kadınının toplumsal rolleri, siyasi görev, unvan ve yetkileri, gündelik hayatta üstlendikleri işlevler Orhun Yazıtlarından Çin, Roma ve Bizans kaynaklarına ve MÖ. II. Yüzyıldan itibaren Türkistan coğrafyasına ulaşan seyyahların seyahat notlarına yansımıştır, bkz. Muharrem Ergin, *Dede Korkud Kitabı*, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul, 1969, s.151-156; Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s.32-33; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, Ötügen Yayınları, 2015, s.141; Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, TTK Yayınları, Ankara, 2020, s.276; Başak Kuzakçı, *Turkish women history between 6 and 10 centuries (Pre-Islamic period)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, İstanbul 2018.

⁵ Pers İmparatorluğu'nun Asur idari mekanizmalarından ilhamla geliştirdiği bir yönetim sistemidir. Eyaletler merkezden atanan ve strap/satrap unvanı verilen valiler aracılığıyla idare edilirdi. Bu sayede merkezi, güçlü ve sistematik bir yönetim modeli inşa edildi; Roland G. Kent, *Old Persian. Grammar, Texts, Lexicon*, American Oriental Society. New Haven, 1953, s. 208-209; Behistun Yazıtı, Sütun I, Satır 9-17; L. W King; R. C. Thompson, *The Sculptures And Inscription of Darius the Great on the Rock Of Behistûn in Persia*, Oxford University Press. London, 1907, s.72.

⁶ Michael Shenkar. "The Origin of the Sogdian Civic Communities (nâf)" *Journal of The Economic and Social History of The Orient*, 63 (2020), s.362; Igor Piyankov, "Cyropolis", *Encyclopedia Iranica*, C. 6, ss. 514-515.

⁷ B.I. Marşak, "Sughd and Adjacent Regions", *History of Civilization of Central Asia*, ed. A. Litvinskiy, Paris: Unesco Publications, Paris, 1996, ss.237-242; Bruno Genito, Alexej Gricina, "The Achaemenid Period in The Samarkand Area (Sogdiana)", *Newsletter Archeologia (CISA)*, 2009, ss.123-126; Falvius Arrianus, *The Campaigns of Alexander*, çev. J.R. Hamilton, Penguin Books, New York, 1971, ss.188-195, 201-237; Micheal Shenkar, *The Arab Conquest and the Collapse of the Sogdian Civilization*, The History and Culture of Iran and Central Asia in the First Millennium CE: From the Pre-Islamic to

topraklarının hakimleri sürekli değişmesi çok sayıda dönem kaynağında Soğdlarla ilgili verilerin yer almasını sağladı. Grek ve Roma yazarları, Strabo Arrian, Quintus Curtios ve Batlamyus Soğdya'dan bahseden yazarlar arasındadır⁸. Bunlardan başka Han Shu gibi Çin kaynakları ve Çinli elçilik heyetlerinin raporlarında Soğdya ve Soğd kültürü üzerine gözlemler bulmak mümkündür. Ancak söz konusu kaynaklar siyasi konulara odaklandığından dolayı Soğd toplumsal organizasyonu hakkında genellikle yetersiz kalmıştır⁹.

Soğdya'da farklı kültürel geçmişlere mensup çok sayıda fatihin idaresi söz konusu olmasına karşın Soğd kültürü üzerinde, Pers/Sasani İmparatorluğu ve Büyük İskender'in bölgeye taşıdığı Helenik öğeler derin izler bıraktı. Helenizm; Soğd sanatı ve şehir yapısı üzerinde tesirlerini gösterirken¹⁰, Soğdya politik yapısı ve dini hayatı üzerine güçlü Pers etkisinden bahsedilebilir¹¹. Soğdya üzerindeki Pers etkileri göz önüne alındığında kültürel pratiklerinin, kadınlarla ilgili hukuki statünün Soğdya'da belli ölçüde geçerli olduğu kuvvetle muhtemeldir. Soğd toplumsal dokusuna ve antik dönemde Soğd kadının toplumsal statüsüne dair bizzat Soğdların ürettiği kaynaklar haricindeki çağdaş kaynakların sessizliği karşısında eski İran toplumundaki kadın statüsüne dair uygulamaların analizi Antik dönemde Soğd kadınının toplumsal

---

the Islamic Era, ed. D. Tor, M. Inaba, Notre Dame University Press, Notre Dame, 2022, s.105-111; Pierre Briant, *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, Eisenbrauns Publications, Indiana, 2002, s.743-754.

⁸ Arrian, VI, 15, 4, (Arrian of Nicomedia, *The Anabasis of Alexander*, C.III, C.IV, çev. E. J. Chinnock, Hodder and Stoughton, Londra, 1883, s.145); Diodorus, XVII CII 4, (Diodorus Siculus, *The Complete Works of Diodorus Siculus*, Delphi Classics, Hastings, 2014, s.7); Strabo, XI, 9; XI, 13; XV, 1, 4-27; XV, 2, 8; XV, 73, (Strabo, *The Geography of Strabo*, çev. ed.H.L. Jones, London, 1930); Quintus Curtius Rufus 7.6.16, 19, (Quintus Curtius Rufus, *History of Alexander*, Vol. II, çev. John. C. Rolfe, Harvard University Press, Cambridge 1943, s.179-180).

⁹ Soğdlar ve Soğdya hakkında bilgi veren kaynakların tahlili için bkz. Başak Kuzakçı, *Türk-Soğd İlişkileri* (V-VIII. Yüzyıllar), Basılmamış Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul 2022, ss. 20-40.

¹⁰ Rapin Claude, Isamidinov Muhammedzon, "Fortifications hellénistiques de Samarcande (Samarkand-Afrasiab), *Topoy*, 4/2, 1994, ss. 547-565.

¹¹ Franz Grenet, "Crise et sortie de crise en Bactriane-Sogdiane aux ive-ve s. de n. è.: de l'héritage antique à l'adoption de modèles sassanides," *La Persia e l'Asia Centrale da Alessandro al X secolo, Atti dei Convegni Lincei*, 127, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, 1996, ss. 367-390.

rolleri ve sosyal hayattaki konumuna dair varsayımları kuvvetlendirebilir. Bilhassa MÖ VI. ve V. yüzyıllarda politik karmaşa ve siyasi istikrarsızlığın yol açtığı sık askeri seferler ve isyanlar dolayısıyla Soğd şehir hayatına dair arkeolojik ve yazılı kanıtlar oldukça sınırlıdır. Geleneksel bakımdan tarihyazımının kadınlara karşı sessiz tavrının yanı sıra askeri ve siyasi istikrarsızlık sınırlı olan bilgi kaynaklarının daha da azalmasına neden olmuştur. Bu şartlar altında Soğd sosyal hayatı ve kadının statüsü bakımından genellemelere imkân tanıyacak verilerin eksikliğinde Pers İmparatorluğu'nun toplumsal yapısı, genel hatlarıyla Antik dönem Soğd toplumsal teşekkülü ve kadın kimliğini şekillendiren faktörlerin arka planına dair bir modelleme imkânı sunar.

İslam öncesi dönemde Pers ve Sasani İmparatorluğu topraklarında hanedana mensup asil ve asalet unvanı olmayan kadınların temsili dini, mitolojik, tarihi ve arkeolojik pek çok kayıta yansdı. Daryus, Xerxes ve Artaxerxes dönemi idari kayıtlarında Ahemeniş döneminde kadınların ekonomik statüleri, unvanları ve faaliyetleri hakkında aydınlatıcı kayıtlar günümüze ulaştı¹². Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere Pers ve Sasani toplumunda aristokrat tabakaya mensup kadınlar yüksek derecede bir serbestliğe sahipti. Nitekim onların eğitim alma hakları vardı, devlet işlerine, idare meclislerine, yönetim kararlarının alındığı organlara katılır, görüş bildirirlerdi. Pers coğrafyasının merkezinde yahut çeperinde kendilerine ait mülk ve arazileri vardı. Pers kadınları ücretli işçi çalıştırabilirdi. Ayrıca askeri seferlerde imparator ve komutanlarla birlikte katılırlardı¹³. Evlilik yoluyla ittifak siyasetinin doğrudan öznesi de tabiatıyla yüksek tabakaya mensup Pers kadınlarıydı¹⁴.

¹² 30.000'den fazla kil tableti ihtiva eden Persepolis Elamit Tabletleri Pers toplum hayatı, siyaseti, ekonomisi hakkında ve kadınların sosyal statüleri üzerine Antik Asya dünyasının en önemli kaynakları arasındadır; bu konuda ve Ahemeniş-Sasani döneminde İran'da kadın temsili hakkında bkz. Maria Brosius, "WOMEN i. In Pre-Islamic Persia", *Encyclopædia Iranica*, online edition, 2010, internet erişim adresi: <https://iranicaonline.org/articles/women-i>.

¹³ Ian Heath, *Armies of the Dark Ages 600-1066*, Lulu Press, Londra, 2015, s.102.

¹⁴ C. E. Bosworth, *The History of al-Ṭabarī, Vol. 5: The Sāsānids, the Byzantines, the Lakmids, and Yemen*, State University of New York Press, Albany, New York, 1999, ss.119-120.

Eski Avesta metinleri¹⁵, Arkaik İran toplumunda dini ve siyasi bakımdan kadınların idareci, hâmi ve yönetici olarak erkeklerle neredeyse eşit görüldüğünü, imparatorlukta sosyal ve dini törenlere eşit derecede katılma hakları olduğunu göstermektedir¹⁶. Pers, Sasani sikkelerinde, minyatürlerinde, heykel, rölyef ve minyatür gibi görsel sanat eserlerinde eski İran toplumunda öne çıkan seçkin kadın figürlerine tesadüf edilmektedir¹⁷. Kökenleri Ahameniş dönemine ve Zerdüştlük'e uzanan ve Orta Çağ'da da sürdürülen "İsfandarmadh günü" İran toplumunun kadınlara ve tabiat anaya adadığı kutsal günler arasındaydı¹⁸. Elbette kayıtların ve bilgilerin büyük kısmı aristokrat sınıfa mensup kadınlar hakkındaydı. Ancak kraliyet ailesine yahut aristokrat sınıflara mensup olmayan kadınlar hakkında da bir takım idari kayıtlar mevcuttur. Buna göre erkek ve çocuklarla birlikte kadınlar da işgücü olarak istihdam edilirdi¹⁹. Kırsal toplumda ve alt sınıflarda kadınların rollerinin geleneksel zirai faaliyetle, İran coğrafyasının tarihi olarak ana ticari emtiası arasında olan kilim ve halıların dokunmasıyla sınırlı olduğu söylenebilir. Antik dönemde İran toplumunda kadın ve erkeklerin

¹⁵ Avesta metinleri, kadınları kötülüğe karşı topyekûn savaşta erkeklerin ortakları olarak tanımlar ve bu yönüyle Zerdüştlüğe eşitlikçi bir karakter verir; Mary Boyce, *A History of Zoroastrianism* I, Leiden, 1972, s.308. Toplumsal yapısı ve hukuki düzeni Avesta metinleri ve Zerdüştlük temelli şekillenen Eski İran toplumu ve onların etkilediği Soğdlar gibi Orta Asya toplumları cinsiyet eşitliği nosyonununa yaklaştı; Martin Schwartz, "Women in the Old Avesta: Social Position and Textual Composition", *Bulletin of the Asia Institute, New Series*, Cilt. 17 (2003), s.4; Avesta, Y.26.7'de kadınların erkekler gibi dini eğitim aldığını açıkça belirtir; "erkek ve kadın öğrencilerin öğretmenlerin seçimleri (frauuaşis)". Avesta, Vr.3.4'de "iyi eğitilmiş (huš.hqm.sāsta) kadın (nāirikā-)" ifadesi de kadınların eğitim hakkını gösterir. Avesta Y.39.2, "Ve biz nerede doğmuş olurlarsa olsunlar erkek ve kadınların salih ruhlarına dua ederiz/aşāunqm āač urunō yazamaidē kudō.zātanqmcī narqmcā nāirinqmcā" ifadesi Zerdüştlükte kadının dini statü bakımından esas itibarıyla eşit olduğunu belirtir; Eva Tichy, "Vedisch rtāvan- und avestisch ašauuan-," *Die Sprache*, 32, 1986, s.102.

¹⁶ Martin Schwartz, "Women in the Old Avesta: Social Position and Textual Composition", *Bulletin of the Asia Institute, New Series*, Cilt. 17 (2003), s.1-4.

¹⁷ Oleg Grabar, *Early Islamic Art, 650-1100, Vol. I, Constructing the Study of Islamic Art*, Ashgate Publishing, Hampshire, 2005, ss.213-214.

¹⁸ Ebû Reyhan el-Birûnî, *el-Âsâr el-Bakîye*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011, s.216; Mary Boyce, *Textual sources for the Study of Zoroastrianism*. University of Chicago Press, Chicago, 1990, ss. 19-20.

¹⁹ Maria Brosius, *Women in Ancient Persia: 559-331 BC*, Oxford University Press, Oxford, 1996, ss.171-178.

toplumsal rollerinin eşitlenmesi Ahemeniş Döneminde Zerdüşçülük'ün siyasi, dini ve sosyal bakımdan geniş kabul görme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Zerdüşçülük öğretisinin yaygınlaşmasıyla kadının toplumsal rolünün gelişmesi Pers ve Sasani sosyal dokusunun temel değerlerinden biri haline geldi. Zerdüşçülük sadece dini bakımdan değil aynı zamanda doktrinel olarak sosyal statü açısından da kadın kimliğine yüksek değer verir²⁰. Bunun yanı sıra antik dini sistemlerde yaygınlıkla görülen düalistik karakter, özellikle kadınlarla ilgili bahislerde göz ardı edilmemelidir. Zerdüşçülük de bu konuda istisna değildir. Kadına bir yandan önemli değer atfedilirken öte yandan kadın kimliği ve doğası, şeytani etkilere yatkındır. Bu nedenle de kaos ve karmaşa ile doğrudan bağlantılı görülür²¹. Kadın doğası kötücül etkilere bu denli açık olduğundan dolayı Avesta'da ahlaki eğitimin bir parçası ve bütün inananların kutsal görevi olarak "iyi dinden olanlarla" kadınların evlenmesi ve çoğalması onların kötücül etkilerden azade kalmasını ve olumlu sosyal roller üstlenmesini sağlayacaktır²². Bu yaklaşım ve anlayış, Zerdüşçülük öğretisinin hâkim olduğu Eski İran toplumunda ve Soğdya'da toplumsal dokuda temel olarak kadına çocukların eğitimi ve üreme misyonu yükledi. Ayrıca sosyal yapıda ahlaki değerlerin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi kadınların toplumsal rolleri arasındaydı²³.

Antik Yazılı Kaynaklarda Soğd Kadını

Antik dönemde Soğd toplumsal hayatında kadın kimliği ve sosyal statüsüne dair doğrudan kanıt sunan, bilgi veren kaynaklar sadece Soğdya ve Pers coğrafyasında değil Soğdya'nın oldukça uzağında Grek coğrafyasında kaleme alınmıştır. Antik Grek tarihçilerinin kayıtlarından öğrenilen ilk ve güçlü Soğd kadın figürü, Büyük İskender ile evlenen Roxana/Ruşen'dir. İznikli Arrianus'un *Arrian of Nicomedia* (MÖ 89-160) *İskender'in Seferi/The Anabasis of Alexander* eserinde Büyük İskender'in Soğd savaşları bahsinde, Roxana ile evlilik süreci de detaylıca hikâye

²⁰ Mary Boyce, *A History of Zoroastrianism*, C. I, Brill Press, Leiden, 1975, s.308

²¹ J.K. Choksy, *Evil, Good and Gender. Facets of the Feminine in Zoroastrian Religious History*, Peter Lang Publish, New York, 2002, s.81, 118; Sarah Iles Johnston, *Religions of the Ancient World: A Guide*, Harvard University Press, Cambridge, 2004, ss.149-151.

²² İlya Yakuboviç, "Marriage Sogdian Style", *Iranistik in Europa-gestern, heute, morgen* (ed. H. Eichner), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana, 2006, s.336.

²³ William Stearn Davis, *Readings In Ancient History, Illustrative Extracts From The Source: Greece And The East*, C. 2, Kessinger Publishing, Londra, 1912, s.60.

edilir. Soğdya'nın başkenti sayılan Antik Semerkand'ı bir başka ifade ile Grek tarihçilerinin *Soğd Kayası* olarak adlandırdığı müstahkem Afrasiyab kentini ele geçiren Büyük İskender, şehrin önde gelen liderlerinden Oxyartes'in kızı Roxana ile evlenerek²⁴ sadece politik bir ittifak kurmadı aynı zamanda kültür, sanat ve mimari bakımdan Doğu dünyası ile Helen dünyasının yakın irtibat kurmasını ve etkileşim sürecini de başlattı²⁵.

Soğd Yazılı Belgelerinde Soğd Kadını

Soğdya'daki sosyal yapı hakkında oldukça uzak coğrafyalardaki Antik Çağ gözlemcilerinin yanı sıra doğrudan doğruya Soğdlar tarafından üretilen dönem kaynak grubu bağlamında zengin muhtevaya sahip kayıtlar, Soğd kadını ve genel anlamıyla Soğd tarihi hakkında birincil öneme sahiptir. Soğd kadınları hakkındaki en erken tarihli bilgiler, Soğd Eski Mektupları'nda muhtevidir²⁶. Bu mektupların Soğd sosyal hayatı, koloni düzeni ve Soğdların ticari ilişkilerine dair muhtevası, son yıllarda artan arkeolojik ve dokümanter keşiflere rağmen önemini muhafaza etmektedir. Bu mektuplar öncelikle Antik Asya'da, Soğd ticaret ağlarının genişliğini ve tüccar kolonilerinin iç işleyişini aydınlatmaktadır²⁷. Mektupların tarihi geniş bir mutabakatla Çin'in siyasi ve askeri olarak karmaşa yaşadığı MS IV. yüzyıl olarak belirlenmiştir²⁸. Mektupların ilki

²⁴ Arrian of Nicomedia, *The Anabasis of Alexander*, Vol. III, Vol. IV, çev. E. J. Chinnock, Hodder and Stoughton, London, 1883, s.242; Claude Rapin, "On the way to Roxane 2: Satraps and hyparchs between Bactra and Zariaspa-Maraçanda", *Zwischen Ost und West – neue Forschungen zum antiken Zentralasien, Archäologie in Iran und Turan 14*, ed. G. Lindström vd., 2018, s.60-69.

²⁵ Frantz Grenet, "Maracanda/Samarkand, Une Métropole Pré-Mongole. Sources Écrites Et Archéologie." *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 59/5-6 (2004), s. 1056-1058; Frank L. Holt, *Alexander the Great and Bactria*, Brill, Leiden, s.53; Frank L. Holt, *Into the Land of Bones: Alexander the Great in Afghanistan*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles, 2006, s.33-35.

²⁶ Soğd Eski Mektupları'nın keşif süreci ve tarihi kaynak değeri için bkz. Başak Kuzakçı, "Arkeoloji ve Emperyal Rekabet: Soğdların ve Soğdcanın Keşfi (XIX-XX. Yüzyıl)", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7 (2022), ss.68-71.

²⁷ Vladimir Livşits, "The Sogdian Ancient Letters (I, III)", *Iran & the Caucasus*, 12/2, 2008, ss.289-293; Frantz Grenet, Nicholas Sims-Williams, "The Historical Context of the Sogdian Ancient Letters", *Transition Periods in Iranian History*, Actes du Symposium de Fribourg-en-Brisgau (22-24 Mayıs 1985), E. Peeters, Leuven, 1987, ss. 101-122.

²⁸ Nicholas Sims-Williams, Daniel C. Waugh, *The Sogdian Ancient Letters 1, 2, 3*, erişim adresi: <https://depts.washington.edu/silkroad/texts/sogdlet.html>; Frantz Grenet, Nicholas Sims-Williams, "The Historical Context of the Sogdian Ancient Letters",

Dunhuang (Tun-Huang) kolonisinde yaşayan Soğd kadını Miwnay'dan (*Mēwnāi*) annesi Çatis'e (Çatis, Soğdça *ctysh*); üçüncü mektup ise yine Miwnay tarafından eşi Nanai-dhat'a (*Nanaidāt*) gönderildi. Nanai-dhat'a gönderilen mektupta kızı Şayn'ın (*Šēn/šyn*) ek bir yazısı da yer almaktadır. İlk mektupta tarih olmamasına karşın üçüncü mektup 21 Nisan 313-314'e tekabül eden Soğd takviminin 10. ayının 3. günü kaleme alınmıştır²⁹.

Soğd toplumunda güçlü bir aristokratik yapı ve sosyal sınıfların varlığına dair güçlü işaretler mevcuttur³⁰. Ancak bu toplumsal strüktürde Soğd kadınlarının rolüne dair bilgi parçaları sınırlı yoruma imkân tanıyan niteliktedir. Soğdlarla ilgili kayıtları ihtiva eden Çin kaynakları onların sosyal yapıları, diasporadaki Soğdların toplumsal organizasyonlarından ziyade ticaretlerine ve siyasi münasebetlerine dair detaylı bilgiler vermektedir. Ancak Soğd sosyal yapısı ve diaspora, toplum düzenini anlayabilmek için kadınların sosyal, siyasi ve dini rollerinin tespiti için oldukça önemlidir. Soğd Eski Mektupları oldukça kısa ve eksik olmasına karşın diasporadaki Soğd kadınının durumunu, toplumsal ilişkilerini, evlilik ve akrabalık yapısını ve bu konularda kadın bakış açısını sunan erken tarihli ve değerli kaynaklar arasındadır. Miwnay'ın mektubu onun sahip olduğu farklı kimlikleri ortaya koyması bakımından da oldukça kıymetlidir. Onun aristokratik karakterini, bir başka ifade ile toplumsal kimliğini ortaya koyan en kuvvetli delil mektubunda geçen "özgür kadın yahut asil kadın (*"z'tch*)"³¹ ibaresidir. Ayrıca Çin'in kadınlar bağlamında katı ve sınırlı sosyal değerleri ile

---

Transition Periods in Iranian History, Actes du Symposium de Fribourg-en-Brigau (22-24 Mayıs 1985), E. Peeters, Leuven, 1987, ss.101-122; Vladimir Livşits, "The Sogdian "Ancient Letters (I, III)", *Iran & the Caucasus*, 12/2, 2008, s. 290.

²⁹ Nicholas Sims-Williams, Frantz Grenet, Étienne de la, Vaissière, "The Sogdian Ancient Letter V", *Alexander's Legacy in the East: Studies in honor of Paul Bernard*, Bulletin of the Asia Institute 12, Bloomfield Hills, Michigan, 2001, s.102.

³⁰ Soğdya'da MS VII. yüzyılda hâkim olan yönetici grupların tamamının aynı aile ismini taşımaları (*Zhaowu*) ve bunların Semerkand'da mukim matbu krallık Kang hanedanı ile bağlantılı olmaları yönetici sınıfların, hanelerin ve Soğd aristokratik düzeninin kanıtıdır; Michael Shenkar, "The Origin of the Sogdian Civic Communities (nāf)" *Journal of The Economic and Social History of The Orient*, 63 (2020), ss.364-365.

³¹ Soğdça *"z(')tch* kelimesi hem özgür kadın hem de noble/asil kadın olarak çevrilmektedir bkz. B. Gharib, *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*, Farhang Publications, Tehran, 2004, s.16.

mukayese edildiğinde Miwnay'ın çeşitli kaynaklara ulaşma, mektup gönderme kabiliyeti onun sosyal bakımdan özerklik ve serbestlik derecesini göstermektedir. Bütün bunlara rağmen Miwnay ve kızının trajik durumları ise evinden uzakta erkek egemen bir toplumsal yapıdaki kadınların savunmasızlığını temsil etmektedir³².

Kadınların sosyal-ekonomik statüsünü, ayrıcalıklarını ve özerklik derecesini tespit amacıyla genellikle üç temel gösterge dikkate alınır; eğitim, gelir ve meslek³³. Antik dönem Asya'daki politik ve kültürel durum dikkate alındığında ise söz konusu kriterlerin dönüştürülmesi zorunludur. Bahsedilen dönem ve mekandaki şartlar bakımından kadınların finansal kaynaklara erişimi, yazılı iletişim kurma hakkı yahut becerisi ve esaret/bağımlılık şekli onun sosyo-ekonomik seviyesini ve konumunu ortaya koyan esas verilerdir. Miwnay'ın mektubu analize tabi tutulduğunda onun en azından iki finansal kaynağa erişimi olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak Soğd toplumsal yapısında diasporada dahi olsa aristokrat Soğd kadınların ekonomik kaynakları kullanabildiği ve onların dağıtımında sorumluluk üstlendiği söylenebilir. Miwnay, borç olarak kaynak bulmanın yanı sıra bölgedeki rahipten de maddi yardım almaktadır. "Rahibin verdiği sadakaya muhtacım"³⁴ ifadesini kullanan Miwnay, düzenli olarak bu ayrıcalıktan faydalandığını ima eder. Antik dönemlerde bilhassa İran, Orta Asya ve Çin'de finansal kurumların ve kaynakların kadınlara açılması oldukça nadirdir. Soğd kadınlarının sosyal yardım türünden ekonomik kaynaklara erişebilir olması dönemin Çin toplumunun normlarının dışındadır. Çin'de Han Hanedanlığı döneminde Çinli bir kadın Ban Zhao tarafından telif edilen "Nü Jie" adlı eserde kadınlara aile üyelerine hizmet etmek için ruhlarını feda etmeleri, materyalist hırslardan kurtulmaları, eşlerine ve ailelerine tam bir sadakatle bağlanmaları öğütlenir, Çinli kadın sadece aile ve eşine

³² Étienne de La Vaissière, *Sogdian Traders: A History*, (çev. J. Ward), Brill Publishing, Leiden, 2005, s.56.

³³ Elizabeth H. Baker, "Socioeconomic Status, Definition", *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Health, Illness, Behavior, And Society*, ed. W. C. Cockerham vd., Wiley-Blackwell Publishing, Hoboken, ss. 2210-2214.

³⁴ "ḤRZYm nydk nmt δbrt ḤRZY ptwyδ'm 'c θynptw ZKw srδm'nytw <'ḤRZYm m'δ wytw-δ'rt> 'ḤRZY kδ" (Borç istedim ama kimse bana borç vermeye razı olmadı, o yüzden rahibin vereceği sadakaya muhtacım); *Eski Mektuplar No.1, Satır 10*.

hizmetle mükellef görülür³⁵. Buna karşın Miwnay Dunhuang'ta hayatını idame için hem çevresinden hem de ana vatanı Semerkand'daki aile üyelerinden finansal destek talep eder. Miwnay'ın durumunu daha trajik hale getiren şey temelde Çin'deki toplumsal dokunun kadına bakışı ile Soğd toplumsal yapısında kadının statüsü arasındaki farklılıktır. Miwnay uzaktaki eşine yazdığı mektupta (Eski Mektuplar, No:3), "Çinlilerin hizmetinde"³⁶ nasıl çalışacağını bilmeyişinden pişmanlıkla bahseder en azından eşinin yokluğunda bu sayede ayakta kalabileceğini düşünür. Kadınların sosyal hayata dahil olma alanlarının oldukça dar olduğu Çin'de yabancı bir kadının istihdamı muhtemel görünmese de Miwnay, okuma yazma bilen aristokratik bir kadının Çinlilerin hizmetinde çalışabileceğini düşünmektedir. Mektubun konteksi göz önüne alındığında Miwnay için "Çinlilerin hizmetinde" olmak esasında Soğd erkekleri ile aynı işi yapmak yani ticaret sektöründe yer almak anlamına gelmektedir. Ancak Çin'deki toplumsal konteks göz önüne alındığında Miwnay ve kızı için ev içi hizmetkarlığı bir başka ifade ile ağır işlerde çalışmak dışında bir yol görünmüyordu ve Çinlilerin hizmetine girmek onlar için son çareydi³⁷.

Miwnay'ın mektubundaki onun özerkliğine işaret eden bir diğer gösterge, okuma-yazmayı bilmesidir. Soğd Eski Mektuplarında iki kadın mektubunun yer alması diasporada Soğd kadınlarının özellikle üst sınıftan kadınların okuma-yazma ayrıcalığına işaret etmektedir. Mektupların doğrudan Miwnay ve kızı tarafından yazılmadığı, arz-ı halcilere yazdırıldığı fikri mektuplar detaylı analiz edildiğinde akla yatkın

³⁵ Ban Zhao, *Nü Jie*, çev. S. L. Baldwin, Eaton&Mains Publication, New York, 1900, ss.59-64; Yuen Ting Lee, "Ban Zhao: Scholar of Han Dynasty China", *World History Connected*, 9/1, (2016), ss.1-4.

³⁶ "PZY 'yrB'n 'YKZY cynty spyš ('n 'HRZYm L' 'k'w (') prtrk'n (sp) [']nc'h w'γwnk" (Buradan beni almazsan Çinli hizmetine gireceğim, Çinli'ye nasıl hizmet edileceğini öğrenmeliyim), *Eski Mektuplar No.3, Satır 20*.

³⁷ Çin'de fakir ailelerden gelen yahut sahipsiz kalan pek çok Soğd kadın esasında Miwnay ve kızına göre çok kötü bir talihe sahipti. Çoğunluğu köleciler tarafından zengin Çinlilere yahut eğlence sektöründe çalışmak üzere yerel eğlence mekanlarına satılırdı. "(胡姬, huji) olarak tabir edilen bu kadınlar esas olarak "barbar köle/hizmetçi" olarak adlandırılırdı. Özellikle Tang Hanedanı döneminde Batı ülkelerinden Soğdy'dan köle kadın ticareti zirveye ulaştı, bkz. Yutaka Yoshida, Takao Moriyasu, "A Sogdian Slave Contract of a Female slave from the Period of the Gaochang Kingdom under the Qu Clan", *Studies on the Inner Asian Languages*, Vol. 4, 1988, ss.1-50.

görünmemektedir. Öncelikle, birinci ve üçüncü mektubu kaleme alan aynı kişidir. Ayrıca Miwnay'ın mektubundaki "sana tekrar ve tekrar mektup gönderdim"³⁸ ifadesi, onun devamlı surette ücretli mektup yazdıracak finansal durumda olmadığı düşünüldüğünde mektuplarını bizzat kaleme aldığını ortaya çıkarmaktadır. Bunlarla birlikte, üçüncü mektubun giriş kısmı Miwnay'ın sözleriyle mektubun eki, kızı Şayn'ın ifadeleridir ve mektubun iki farklı kişi tarafından kaleme alındığı barizdir. Bu husus dikkate alındığında her ikisinin de okuma yazma bildiği kuvvetle muhtemeldir. Miwnay'ın mektuplarından yola çıkılarak ayrıca bölgesel posta sisteminin kadınlara açık olduğu söylenebilir. Miwnay mektubunda kendisini ana yurdunda saygın aristokratik bir kadın olarak tanımlar. Nitekim onun anlatısından belirli bir özgürlüğe sahip olduğu görülmektedir. Miwnay'ın yaşadığı dönemde kadınların temel davranış biçimini temsil eden rehber kitap "Nü Jie", eşin onayını kazanmak için kadının yegâne görevinin itaatkarlık olduğunu öğütlemektedir³⁹. Miwnay'ın bireysel inisiyatifle hareket etmesi, aile kaynaklarının kontrolüne sahip olması, onun serbestliğinin ve eşinin istekleri dışında hareket etme özgürlüğünün göstergeleridir. Bu bağlamda Soğd ailesinde kadınların Çinli muadillerine nazaran daha geniş bir özgürlük alanı olduğu söylenebilir.

Miwnay, annesinin ve ağabeylerinin isteğine uymayarak kocasının talebi doğrultusunda Dunhuang'a geldi. Miwnay, evlilikten sonra ana yurdunda kalma yahut Çin'e gitme seçenekleri mevcutken eşiyile birlikte gitmeye karar verdi. Ayrıca doğrudan annesinden maddi destek talep etmesi, Soğd ailesinde kadınların finans kaynaklarını kullanma konusundaki yetkinliğini gözler önüne sermektedir. Bununla beraber Miwnay'ın ifadeleri aile evinde oldukça geniş ayrıcalıklara sahip olduğu açıktır. Yine bu bağlamda onu herhangi bir bakımdan desteklemeyen

³⁸ "“myn'm 'HRZY n'y nyzc 'zw'm ynt'kw L' šyr 'Bzbr'kw 'HRZY ZNH yrywh 'mrtch"; (Burada sıkıntı içinde, kötü ve sefil bir halde yaşıyorum ve kendimi neredeyse ölü farz ediyorum) *Eski Mektuplar No.3, Satır 4*; "myn'm 'PZYt B'd B'd dykh prsty'm 'HRZYBc 'yw dykh L' byr'm 'HRZY 'krty'm 'pw"; (Sana defalarca mektup gönderdim, ancak senden tek bir mektup almadım, seni görme umudumu kaybettim); *Eski Mektuplar No.3, Satır 5*.

³⁹ Ban Zhao, *Nü Jie*, çev. S. L. Baldwin, Eaton&Mains Publication, New York, 1900, ss. 61-62.

kocasından şikâyet ederken, onun “köpek veya domuzdan”⁴⁰ daha iyi olmadığını yazar. Soğd aile yapısında kadınların eşit statüsü bazı durumlarda ise aile üzerinde kontrol sahibi olmalarına dair bir diğer işaret, Guyuan mezarlığında Soğd kadın An Niang’ın mezar anıtıdır. Onun mezar kitabesinde eşile aynı boyut ve sitilde baba tarafından soyu kayıtlıdır. Söz konusu kitabe, Soğd evliliklerinde kadınların ayrıcalıklı statüsünün somut kanıtları arasında görülebilir⁴¹.

Soğdya’da Soğd kadınlarının diasporaya göre daha iyi şartlarda ve geniş kaynaklara sahip olarak yaşadıkları Miwnay’ın ifadelerine göre yorumlanabilir. Diasporadaki Soğd kadınlarının yabancı çevre ve Çin’deki sosyal yapı nedeniyle çok daha kısıtlı imkânlarla sahip olduğu açıktır. Miwnay da ekonomik durumu itibarıyla oldukça zor durumdaydı ve korunmaya muhtaçtı. Tüccar eşinden ve ailesinden maddi destek alamayan Miwnay, şehirde kadınlara Çinlilerle çalışma imkânı da tanınmadığı için ancak yardımla geçinebilmekteydi. Diasporadaki Soğd kadınları ailesinin yahut eşinin himayesine muhtaçtı. Miwnay eğitilmiş olmasına ve okuma-yazma bilmesine karşın Çin’deki sosyal dokunun kısıtlayıcı yapısından ötürü ev içi hizmetçiliği dışında onun çalışma alanı söz konusu değildi. Soğd kadınları diasporada ekonomik ve sosyal hakları için eşlerinin ve erkek aile üyelerinin rızasına ve onayına muhtaçtı. Miwnay ve diğer Soğd kadınları ekonomik ve sosyal bakımdan öncelikle eşlerine bağlıydı. Soğd evlilik sisteminde haneye gelir getirme temelde erkeğin sorumluluğundadır. Bilhassa diasporadaki Soğd kolonisinde kadınlar evin idamesi ve çocukların bakımıyla mükellefken, erkekler çoğunlukla ticaretle ekonomik kaynak yaratırdı. Nitekim Miwnay’ın kızı mektubunda, babasından “20 sikke” talep ederek bu

⁴⁰ “m (c)wn’yβty YWM ZKy βy’yr’nt’nt ‘YKZYm ZK tw’xky <sxwn> krty ‘HRZY (pr)tr”, *Eski Mektuplar No.3, Satır 23*; “W(Z)Y ‘kw(t)y ‘PZY ‘WZY K’s(y) wδwh wm’t’w ‘YKZY tw’xky ‘HRZYm ‘δy’c ptz(’n)<t(ch)>”, *Eski Mektuplar No.3, Satır 24* (Senin söylediğin her şeyi yaptım, sözlerine uydum. Ama şimdi şöyle söylüyorum: senin karın olacağıma keşke bir köpeğin yahut bir domuzun karısı olsaydım daha iyiydi şimdi böyle düşünüyorum).

⁴¹ Patrick Wertmann, Mayke Wagner, Pavel Tarasov, “Sogdian careers and families in sixth to seventh century northern China: a case study of the Shi family based on archaeological finds and epitaph inscriptions”, *The History of the Family*, 22/1, 2017, ss. 103-135.

miktarın onun sermayesini eksiltmeyeceğini yazar⁴². Miwnay ve kızı hane reisinin yokluğunda diasporada koloninin bir başka üyesi Farnkhund'un himayesine girmeye mecbur kaldı. Ancak Miwnay ve kızının seyahate çıkmasına müsaade edebilmesi yine de Miwnay'ın eşinin rızasına bağlıydı. Miwnay'ın yardım aldığı rahibin de ifade ettiği üzere diasporadaki kadınlar yanlarında erkek olmadan seyahate çıkamazdı. Çin diasporasındaki sosyal konteks ve hukuki sistem, Miwnay ve kızı için bir bakıma kapana dönüştü. Miwnay'ın yardım için başvurduğu diğer kaynak ise, kendi ebeveyn (parental) hanesidir. Bu husus için doğrudan annesine mektup göndermesi Soğd toplumunda aile ekonomisinin ve kaynakların doğrudan kadınlar tarafından kontrol edildiği anlamına gelmese de evlilikte eşite yakın bir statünün söz konusu olduğu muhakkaktır⁴³. Çin ticaret diasporasında faal zengin bir Soğd tüccarın eşine Çin'de yüksek bir aristokratik seviyeyi ifade eden "asil hanımefendi/evin hanımı"⁴⁴ unvanıyla hitap edilmektedir. Semantik çözümleme bir kenara bırakılırsa söz konusu hitap Soğd ailesindeki kadının statüsüne dair güçlü bir göstergedir.

Miwnay aristokrat bir aileye sahipti. Ancak diaspora toplumunda uzun mesafeli iletişimin dönem şartlarında oldukça meşakkatli olması dolayısıyla ailesinin desteğinden mahrumdu. Eşinin yokluğunda ailesiyle iletişim kurmak onun için yegâne çıkış yoluydu. Fakat diasporadaki sosyal statü onun üzerinde büyük baskı yarattı. Soğd toplumsal dokusunun ve cinsiyet ilişkilerinin Çin'deki geleneklere göre daha eşitlikçi karakteri diasporada çatışma ve çelişkiler doğurmaktaydı. Kolonilerdeki Soğd kadınları bu nedenle Çin geleneklerine uyum

⁴² "yrθ('m) 'm(y)δ 'PZY(t) t-20 prs[t](t)k '(ps)yδ nyst 'HRZY" (Biliyorum ki bize göndereceğin 20 stater'in (gümüş antik Grek sikkesi) eksikliği senin için bir şey ifade etmez), Eski Mektuplar No:3, Satır 32.

⁴³ Étienne de la Vaissière, *Sogdian traders: A history*, (Handbook of Oriental Studies: Part 8 Uralic Studies & Central Asia), Leiden, 2005, s.192-194.

⁴⁴ VIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen mektuplarda kadına yönelik çok kibar ifadeler seçilmiştir. "Byh xwt' ynh" ifadesi asil hanımefendi/noble lady anlamına gelen "Byh: tanrıça (goddess)" kelimesi ile "δ(θ) (mpnw)h: evin hanımı (mistress of lady)" kelimelerinden türetilmiştir; Bi Bo, Nicholas Sims-Williams, "Sogdian Documents from Khotan, II: Letters and Miscellaneous Fragments", *Journal of the American Oriental Society*, 135(2), 2015, s.261, 273; Vladimir Livšits, *Sogdian Epigraphy of Central Asia and Semirech'e*, (çev. T. Stableford), School of Oriental and African Studies Publishing, Londra, 2015, s.25-33.

göstermeye mecburdu. Han hanedanlığının idaresi altındaki Çin’de kadın erkeğe tabii ve onun isteklerine boyun eğmekle mükellefti. Eşinin yokluğu Miwnay için hayatı idame ettirmeyi zorlaştıranın yanı sıra onun boşanmasını ve ebeveynlerinin evine dönmelerini de engelliyordu. Miwnay, eşinin onayını alamadığı için Dunhuang’dan Çin sınır şehrinden çıkamıyordu. Esasında mektubun tarihlendirildiği dönemin politik istikrarsızlığı düşünüldüğünde Dunhuang’dan Semerkand’a yolculuk büyük riskler de barındırıyordu. Muhtemelen söz konusu dönemde Miwnay gibi Soğd kadınları yabancı topraklarda çok trajik bir sona sürüklendi⁴⁵. Miwnay ve kızı hane reisinin yokluğunda Çinlilere “hizmetkarlık” yapmaya mecbur kaldılar ve onların hayvan sürülerine çoban oldular⁴⁶. Çin toplumunun Soğd kolonisinden “barbar hizmetkarları”, sosyal tabakanın en altında sömürü nesnesi olarak değerlendirildiği göz önüne alındığında aristokratik kökenlere sahip Miwnay ve kızının mektuplarında içinde buldukları ağır çalışma koşulları diğer talihi kötü giden Çin’deki Soğd kadınlarına mukayese ile talihli bile sayılabilir⁴⁷.

Soğd tarihinin ana kaynaklarından bir diğeri ise MS VIII. yüzyıla tarihlenen, Soğd tarihinin dönüm noktası olan Müslüman Arap ordularının Orta Asya’yı fetih döneminde Soğdya ve Soğdlar hakkında temel verileri sağlayan Tackistan’ın merkezindeki Mugh Dağı etrafında yer alan Antik Soğd şehri Pencikent’te 1932-1934’te keşfedilen Soğd arşiv belgeleridir. Bu kayıtlar Soğd tarihinin dönüm noktası olan VIII. yüzyılın başlarında, Soğd hükümdarlarının hem Arap fütuhata karşı siyasi ve askeri faaliyeti üzerine hem de söz konusu dönemde Soğd toplumsal ilişkileri ve hukuk sistemine dair detaylı bilgiler içerir.

⁴⁵ Xinjiang Rong, “New Light on Sogdian Colonies along the Silk Road Recent Archaeological Finds in Northern China”, *Berichte und Abhandlungen*, S.10, 2009, s.150.

⁴⁶ “š’tyxw (H)[RZY](‘)krtym (‘H)R(Z)[Y]”, ([Çinli’nin] sürüsüne çobanlık ediyorum) Eski Mektuplar No:3, Sıra 29; “‘HRZYšw L’ by(r’n)t ‘HRZY prw prnxwnt”, Eski Mektuplar No:3, Satır 34; “p’(r)h ‘krt’y(m)n cynt(y) δ’yh (30) ‘mδ’ryh”, Eski Mektuplar No:3, Satır 35; (Farkhund [borçları yüzünden] kaçtı, Çinliler onu aradı ama bulamadı. Farkhund’un borçları yüzünden annem ve ben Çinlinin hizmetkârı olduk).

⁴⁷ Étienne de La Vaissière, *Sogdian Traders: A History*, (çev. J. Ward), Brill, Leiden, 2005, s.55-56; Vladimir Livşits, “The Sogdian “Ancient Letters (I, III)”, *Iran & the Caucasus*, 12/2, 2008, ss.291-292; Miwnay tarafından annesine yazılan 1 numaralı mektubun ve kızı ile birlikte eşine yazdığı 3 numaralı mektubun Soğdça transliterasyonları ek l’dedir.

Pencikent hâkimi Devaştıç (Dhēwāštīç)⁴⁸'in (705-722) sarayının yıkıntıları arasında keşfedilen resmî belgeler arasında sadece siyasi-askeri nitelikli yazışmalar değil aynı zamanda MS 709-710 tarihli bir evlilik sözleşmesi ve ona eklenmiş garanti mektubu da yer alır⁴⁹. Modern dönemlerde evlilik öncesi mal paylaşımını ve tarafların yükümlülüklerini düzenleyen evlilik sözleşmelerini anımsatan bu belge⁵⁰, evliliğin sosyal ve hukuki zeminde tanınması için gerekli olan Helenistik Dünya'da Babil hukukunda ve Baktriya'da uygulanan hukuki sözleşmelerle de benzeşmektedir⁵¹.

Nov.3 tasnif numarasıyla bilinen Soğd evlilik sözleşmesi ve leffinde yer alan garanti mektubu (Nov.4) Soğd dilinde günümüzde mevcut olan en uzun hukuki metinlerdir. Belgeler Semerkand kralı Tarhun (Soğdca *trxwn*)'un saltanatının 10. yılına tekabül eden MS 709-710 yılı tarihlidir. Buradan anlaşıldığı üzere Ottegin (Soğdca *'wttkyn*)⁵² ve Çer (Soğdca *cyr*) arasındaki evlilik sözleşmesi Semerkand'da resmileştirildi ve ikisinin nikahı şehir Kuteybe bin Müslim'e teslim olmadan hemen önce (709-710) tamamlandı. Belgelerin Mugh Dağı'nda Devaştıç'in sarayında tespit edilmesi ise muhtemelen eşlerin birinin yahut her ikisinin Mugh Dağı kalesi Arap ordularının kuşatması altındayken Devaştıç'in yanında yer

⁴⁸ 706-722 arasında Soğdya'nın kralı, Semerkand'ın hâkimi (Soğdca: "syw8yk MLK' sm'rkn8yc MR'Y") unvanları taşıyordu ancak bütün Soğdya'nın hükümdarı olduğu düşünülmemektedir, yetkisini diğer aristokratik gruplarla paylaşan ancak eşitler arasında birinci statüsünde Pencikent'in (Panç) yöneticisi görünümündedir; Boris Marshak, "DĒWĀŠTĪČ", *Encyclopedia of Iranica*, Vol. VII, Fasikül 3, ss. 334-335; Richard N. Frye, "Tarxūn-Türxūn and Central Asian History.", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 14, 1951, s.105.

⁴⁹ Ilya Yakuboviç, "Marriage Sogdian Style", *Iranistik in Europa-gestern, heute, morgen* (ed. H. Eichner), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana, 2006, s.307.

⁵⁰ Valerie Hansen, *The Silk Road: A New History*, Oxford University Press, Oxford, 2015, s.133

⁵¹ Nicholas Sims-Williams & Étienne de La Vaissière, "A Bactrian Document from Southern Afghanistan?", *Bulletin of the Asia Institute New Series*, 25, (2011), ss.39-53.

⁵² Ottegin, "*Tarhūn*" örneğinde olduğu gibi unvan olarak da kullanılırdı. Moğolca ailenin en küçük oğlu anlamındaki "*otçigin*" kelimesiyle ilişkili görülmüştür. Kağanların en küçük oğullarına da bu unvan verilir; Erhan Aydın, "Yenisey Yazıtlarında Geçen Unvanlar ve Unvan Niteleyicileri", *Belleken*, 59/2, 2011, s.21; Agusti Alemany, "Hunnic and Turkic Titles in the Bactrian Documents", *Beiträge zur Geschichte und Kultur des alten Iran und benachbarter Gebiete. Festschrift für Rüdiger Schmitt* (Oriens et Occidens 36), ed. H. Klinkott vd., Stuttgart 2021, s.16. Çat'ın eşi Ottegin'in hükümdar oğlu yahut torunu olması muhtemel değilse de büyük ihtimalle yönetici bir aileye mensup olmalıdır.

almalarından dolayıdır. Pencikent hâkimi olan ve Semerkand tahtı üzerinde de hak iddia eden Devaştıç'ın siyasi, askeri yazışmalarında ismi geçen Devaştıç'ın kethüdası (Soğdça "framānδār") Ot'un, kesin olmamakla birlikte Ottegin ile aynı kişi olması da muhtemeldir⁵³.

Evlilik sözleşmesinin (Nov.3) kadın tarafı asil bir soydan gelen Wankhanak'ın oğlu Prens Nawekat'ın himayesindeki Wiyus'un kızı Çat (Çat/Soğdca *chtt*) olarak da adlandırılan Çer'di⁵⁴. Damat ise soyu ve aristokratik unvanları açıkça kaydedilmeyen Zhedan olarak da adlandırılan Ottegin idi. Ottegin Soğdça bir isim yahut kelime değildir ve bu sözcüğün unvan olarak kullanılması da oldukça muhtemeldir. Unvan olarak boy beyinin en küçük oğlu/prensi anlamında kullanıldığı dikkate alındığında Ottegin'in en azından bölgesel aristokrat ve Türk kökenli bir aileye mensup olduğu varsayılabilir⁵⁵. Diğer taraftan sözleşmenin 25. satırında yer alan ödeme fiili yerine "brmh" kelimesi geçmektedir. Bu kelime "barım" olarak okunmaktadır. Söz konusu kelime eski Türkçe olmakla beraber Türk Kağanlığı ve Uygur metinlerinde yer almaktadır. *Barım* "mal, mülk ve varlık" anlamları taşımaktadır. Ancak yine de Ottegin bir boy beyinin oğlu/prensi olarak sözleşmede ifade edilmemiş ve Türk kökenli olduğunu kanıtlayacak bir ibarede yer almamıştır⁵⁶. Sözleşmenin metni ise şöyledir:

Ottegin Çer'e saygın ve sevgili bir eş olarak davranacak, onun yiyeceğini, kıyafetini, süs eşyalarını onurlu bir surette ve sevgiyle karşılayacak. Çer, bir hanımefendi olarak kendi hanesi üzerinde

⁵³ Ilya Yakuboviç, "Marriage: The Marriage Contract in the Pre-Islamic Period", *Encyclopaedia Iranica*, online edition, 2005, s.3; Erişim Adresi: <http://www.iranicaonline.org/articles/marriage-contract-in-the-pre-islamic-period>.

⁵⁴ Nawekat'ın İpek Yolu üzerindeki müreffeh Soğd kolonilerinden Yedisu (Semireçye) kolonisi ile ticari bağlantıları için bkz. Ilya Yakuboviç, "Marriage: The Marriage Contract in the Pre-Islamic Period", *Encyclopaedia Iranica*, online edition, 2005, ss.3-5, Erişim Adresi:

<http://www.iranicaonline.org/articles/marriage-contract-in-the-pre-islamic-period>.

⁵⁵ Agust Alemany, "Hunnic and Turkic Titles in the Bactrian Documents", *Beiträge zur Geschichte und Kultur des alten Iran und benachbarter Gebiete. Festschrift für Rüdiger Schmitt* (Oriens et Occidens 36), ed. H. Klinkott vd., Stuttgart 2021, s.16.

⁵⁶ Sözleşmede, "wttkyn /Ottegin" olarak ifade edilen kelime VIII. yüzyılda Soğdya'da da en küçük çocuk veya prens (ck'yn/cwr bylk" /čegin čur bilgä) anlamında kullanılmaktadır; "wttkyn ky ZY ZK pyšn'm'k nyδ'nH MN nwyktc", (Ottegin, onun normal ismi Niδan'dır).

otorite sahibi olacak, asil bir adamın asil bir kadına eşi olarak davranış adabı böyledir... Ottegin Çer'dan ayrılmadan ve Çer'in rızası olmadan başka bir eş veya cariye yahut başka bir kadın getirirse Ottegin koca olarak eşi Çer'e 30 iyi, kötü dirhem para ödeyecekti... ve mezkûr kadını eş yahut cariye olarak tutamayacak ve onu gönderecek. Bu durum olduğunda Ottegin Çer'i eş olarak artık yanında tutamayacak, onu yanından gönderecek, onu tevarüs ettiği, edindiği mallar, aldığı hediyelerle ve ona tazminat, bedel ve borç ödemediği gitmesine müsaade edecek ve bundan sonra Ottegin arzu ettiği kadınla evlenebilecek ve eğer bu olay vukuu bulursa Çer, Ottegin ile kalmayacak ondan uzaklaşacak, Ottegin'den aldığı zarar görmemiş kıyafet ve süs eşyalarının tamamını ona bırakacak, ancak kendi payını zarar tazminatı, güvence bedeli olarak geri alacak, herhangi bir tazminat ve borcu olmayacak ve bundan sonra arzu ettiği istediği erkekle evlenebilecek⁵⁷.

Evlilik sözleşmesine zeyil edilen garanti belgesinde Ottegin'in eşine ve ailesine karşı yükümlülükleri spesifik hale getirildi:

Onu (eşimi) satmayacağım, rehine olarak, haraç olarak vermeyeceğim ya da başka birinin himayesinde bir yere göndermeyeceğim. Eğer herhangi bir kimse yahut bir düşman onu benim yanımdan alıp alıkoyarsa zarar görmeden yaralanmadan derhal serbest bırakılmasını sağlayacağım. Eğer Çer benim yanımda kalmak istemezse yahut ben geri gönderirsem onu ailesine sağlıklı ve hiçbir zarar vermeden teslim edeceğim. Eğer onu geri göndermezsem, sağlıklı halde teslim etmezsem 100 saf onaylı gümüş ona ödeyeceğim... ve bu ödemeyi yapana kadar bu miktarı 12'ye 10 oranında tutacağım⁵⁸.

İki evlilik dokümanının ana hedefi hem eşlerin birbirine karşı mali ve hukuki yükümlülüklerini belirli koşullar altında çözümleyecek mekanizmaların tesisini sağlamak hem de eşler arasındaki ilişkinin esas maddi manevi unsurlarını ve evlilik temelini kurmaktır. Eşlerin birbirine karşı bağlılık ve sorumlulukları üzerine düzenlenen idealist “ahlaki ilkeler”,

⁵⁷ Ilya Yakuboviç, “Marriage Sogdian Style”, *Iranistik in Europa-gestern, heute, morgen* (ed. H. Eichner), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana, 2006, ss.311-312.

⁵⁸ Ilya Yakuboviç, “Marriage Sogdian Style”, *Iranistik in Europa-gestern, heute, morgen* (ed. H. Eichner), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana, 2006, s.314.

malların dağıtımı hakkındaki ifadeler, Soğd toplumunun evlilik hukuku, statüsü ve evliliğe, kadın ve erkek haklarına yönelik genel tutumunu temsil etmektedir. Ayrıca Soğd medeni hukukunda, aile kanunlarında Zerdüşçülük hukuk geleneğinin etkilerini ve yerel farklılıkları da yansıtmaktadır⁵⁹.

Sözleşmelerde açıkça görüldüğü üzere kadınların çıkarları ve hakları oldukça iyi korunmaktadır. Temel esaslar bakımından evlilikte taraflara eşit ve adil bir surette yaklaşım söz konusudur. Kocanın karısının rızası olmadan başka biriyle evlenmesi veya belgenin ifadesiyle “eşini hoşnut etmeyen” cariyeye alması tazminatla cezalandırılan bir suç olarak tanımlanmaktadır. Bu ifade evlilikte erkek tarafının yükümlülüklerinin sınırlarını belirleyen bir yenilik sayılmalıdır. Soğd evlilik sözleşmelerinin en çarpıcı yönü şüphesiz kadının boşanma haklarının garanti altına alınmasıdır. Soğd medeni hukuku ve evlilik kurumu bu yönüyle, kadının erkeği boşamasını tamamen yasaklayan hatta bazı durumlarda bu türden bir girişimi ölümlü cezalandıran Doğu dünyasının medeni hukuku ve aile yasalarından ayrılmaktadır⁶⁰. Soğd kadınlarının sadece boşanma konusunda değil, evlilik hayatında da geniş ve yüksek derecede özgürlüğe sahip oldukları sözleşmelerin analiziyle ortadadır. Elbette sözleşmenin tarafları dikkate alındığında bahsedilen hakların Soğd toplumunda yaygın ve her sınıftan kadına şamil olduğu şüphelidir. Gelin soylu bir soya mensup, İpek Yolu’nun müreffeh şehirlerinden Yedisu (Semireçye) ile güçlü ticari bağları olan Nawekat’ın üvey kızı iken damat için herhangi bir spesifik statü unvanı kullanılmaması, taraflar arasında belirli bir sosyal statü farkı olarak yorumlanmış, Çer’in evlilikte sahip olduğu dönemine göre sıra dışı özgürlüğün ve hakların arkasındaki

⁵⁹ Mugh Dağı’nda keşfedilen evlilik sözleşmeleri, Soğd toplumunda Zerdüş tapınağının üstlendiği çok yönlü fonksiyonları aydınlatmaktadır. Toplumun farklı ihtiyaçlarını cevaplayan merkezi kamusal kuruluşlar oldukları bu bağlamda ortaya çıkmaktadır; Micheal Shenkar, “The Religion and the Pantheon of the Sogdians (5th-8th Centuries CE) in Light of Their Sociopolitical Structures”, *Journal Asiatique* 305/2, 2017, s.204.

⁶⁰ Eski Babil evlilik sözleşmelerinde kadın kocasına “Sen benim kocam değilsin” ifadesini kullanırsa nehre atılarak cezalandırılırdı. Daha sonra bu hüküm hafifletilmiş ancak kadın başka bir erkekle görüldüğünde hançerle öldürülür hükmü getirilmiştir. İbrani hukukunda da kadının boşanma hakkından bahsedilmez ve boşanma Rabbânî hukukta kesin surette yasaklandı; Ilya Yakuboviç, “Marriage Sogdian Style”, *Iranistik in Europa-gestern, heute, morgen* (ed. H. Eichner), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana, 2006, s.333.

gerekçelerden biri olarak da bu statü farkı öne sürülmüştür⁶¹. Bu zaviyeden evlilik akdi incelendiğinde buradaki hakların ve uygulamaların bütün Soğd sosyal grupları için geçerli genel hukuki ilkelerden ziyade gelinin ailesi tarafından damada şart koşulan yükümlülükleri, ona yüklenen özel koşulları yansıttığı görüşü de ileri sürülebilir. Bu anlayışla Mugh Dağı evlilik akdi standart bir hukuki metin değil, özel bir sözleşme statüsünde değerlendirilmelidir. Ancak bu spekülasyonun ötesinde evlilik akdi geline liberal bir yaklaşımla evlilik hayatında geniş bir koruma alanı ve sosyal, maddi güvence sağlamaktadır. Mevcut hakların tekil yahut asil sınıftan kadınlara mahsus olduğu, diğer statüdeki kadınlara söz konusu hakların tanımlanmadığı yolunda bir doküman yahut kayıt söz konusu değildir. Bu nedenle metodolojik bakımdan incelenen akitteki hakların İslam öncesi dönemde en azından bütün özgür Soğd kadınlara yönelik geçerli olduğu düşünülmektedir.

Soğd Sanatında Kadın Temsilleri

Antik dönem toplumu ve tarihi olayları hakkında yazılı materyaller yegâne bilgi kaynakları değildir. Antik dönem yazılı kaynakları sınırlı olmasına karşın yazılı olmayan arkeolojik bulgular tarihi olayları ve toplumsal tahayyülü aksettiren sahneler Antik Dünya hakkında zengin veriler taşır. Soğdya ve Soğdlar söz konusu olduğunda Antik Dönem MÖ VI-V. yüzyıllara tarihlenir. Soğd kadınının sanatta temsili ise sadece Soğdya'da üretilen eserlerde değil İpek Yolu boyunca Soğdların etkileşimde olduğu Orta Asya kültür havzasında, Çin'de, Sasani ve Hind sanat ürünlerinde kendisini gösterir. İpek Yolu boyunca sadece ticari işlemler icra edilmedi. Dini-kültürel ve toplumsal değerler de takas edildi. Pencikent ve Semerkand saray duvarlarındaki çok sayıda mural (duvar resmi) Soğd kadın savaşçıları düşmana karşı erkek meslektaşlarıyla omuz omuza savaşırken ya da düşmanla teke tek düelloda tasvir etmektedir. Onların savaş sahneleri Soğdya saraylarının duvarlarında dondurularak geleceğe aktarıldı⁶². Soğd kadınlarının sanat

⁶¹ Ilya Yakuboviç, "Marriage: The Marriage Contract in the Pre-Islamic Period", *Encyclopaedia Iranica*, online edition, 2005, ss.3-5, erişim adresi: <http://www.iranicaonline.org/articles/marriage-contract-in-the-pre-islamic-period>, s.3.

⁶² Guity Azarpay, *Sogdian Painting, The Pictorial Epic in Oriental Art*, University of California Press, Berkeley, 1981, s.115.

eserlerindeki temsilleri Antik Çağ destanlarında Soğd kadınının sosyal konumu hakkındaki anlayışı büyük ölçüde değiştirdi. Soğd kadınları bir yandan aile hayatında ve ev içinde kadın olarak rollerini ifa ederken öte yandan önemli askeri ve politik olaylarda doğrudan etki sahibiydi ve aktif olarak önemli tarihi olaylarda rol oynarlardı. Soğd kadının sosyal fonksiyonu ve kimliği ikili ve kompleks bir görünüme sahipti. Savaş sahneleri dışında Soğd duvar resmi sanatında kadın imajına av tasvirlerinde de yer verildi. Kadın avcı tasviri oldukça nadir olmakla birlikte günümüze ulaşan örnekler söz konusudur. Soğd sanat anlayışında ve mural kontekstinde avcı kadın figürü büyük oranda Sasani sanatının etkisinin bir yansıması olarak nitelendirildi⁶³.

Figür 1. Soğd ipeğine tasvir edilmiş kadın avcılar (Kaynak: Cleveland Sanat Müzesi).

Soğd kadınının sanat kabiliyetleri ve güzel sanatlar alanındaki maharetler, Soğd sanat eserlerinde onların savaş ve av becerilerinin yanında güçlü bir surette temsil edildi. İpek Yolu boyunca Soğd kültürel etki alanının genişlemesinde, bilhassa MS VII. yüzyılda Çin'deki Soğd kolonilerinin yoğunlaşması, sosyo-ekonomik ve kültürel bakımdan neredeyse zirveye ulaşmasında Soğd kadınları ana taşıyıcılardandır.

⁶³ Davide Ciafaloni, Geri Della Rocca de Candal, "Sasanian Traditions in Sogdian Paintings: Hunting and Fighting Scenes". *Parthica. Incontri di culture nel mondo antico*. S. 13 (2011), s.111-112.

Bahsedilen dönemden itibaren Soğd kadınının kültürel gelişme seviyesi sayesinde Çin güzel sanatlarına, görsel sanatlarına, müzik ve dans kültürüne Soğd sanat gelenekleri nüfuz etmeye başladı ve Çin sanatı bu yeni form ve öğelerle zenginleşti. Kadın müzisyenlerin Soğd sanatının ve folklorunun ayrılmaz bir parçası olduğu keşfedilen çeşitli türde tasvirlerden anlaşılmaktadır. Semerkand'da mükemmel derecede korunmuş halde bulunan kadın müzisyen figürleri ve Pencikent sarayı duvar resimleri arasındaki arp çalan Soğdlu müziyen kadın tasviri Soğd ürünlerindeki sanatçı kadın tasvirleri arasında dikkat çekicidir.

Figür 2. Arp Çalan Soğdlu Kadın Müzsiyen, Pencikent Duvar Resmi, MS VII-VIII. Yüzyıl (Kaynak: Guitty Azarpay, *Sogdian Painting The Pictorial Epic in Oriental Art*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles, 1981, fotoğraf 28)⁶⁴

Soğdya dışında Çin'de Tang dönemi Soğd mezar komplekslerinde bulunan kaya rölyefleri ve mezar resimlerinde Soğdlu kadın sanatçılar tasvir edilirken, Sui Hanedanı döneminde Şansi (Shānxī) Eyaleti'nin valisi olan Soğdlu Yu Hong'un mezarında mermerden mamul Soğdlu pan flüt,

⁶⁴ Guitty Azarpay, *Sogdian Painting The Pictorial Epic in Oriental Art*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles, 1981, fotoğraf 28; internet kaynağı: <https://sogdians.si.edu/sidebars/retracing-the-sounds-of-sogdiana-sogdian-music-and-musical-instruments-in-central-asia-and-china/> (erişim tarihi: 02.03.2023)

lavta ve arp çalan kadın müzisyen figürleri keşfedilmiştir⁶⁵. Bu heykeller Çin'deki Soğd müzisyenlerin yerel müzik aletlerini ve "konghou" denilen Çin lavtası gibi enstrümanları da kendi müzik geleneklerine dahil ettiklerini göstermektedir.

Figür 3. Yu Hong'un mezarında keşfedilen Soğdlu müzisyen kadınlar (Kaynak: Hermitage Museum, St. Petersburg⁶⁶)

Soğdların ve Soğd kadınının Çin müzik ve sanatındaki güçlü varlığının dikkat çekici kanıtlarından bir diğeri ise, Kuzey Zhou Hanedanı döneminde Şansi Eyaleti'nde *saboo* yani karavan lideri Soğd sosyal yapılanmasında topluluğun koruyucu statüsüne yükselen Shi Jun (Soğdca Wirkak) ve eşi Wiyusi'nin mezar lahdi üzerindeki kabartma ve rölyeflerdir. Lahitteki "Üzüm Bağında Eğlence ve İçme" olarak adlandırılan tasvirde cinsiyete göre ayrılmış iki müzisyen grubu icra ederken nakşedilmiştir. Erkek müzisyenler arp, lavta, davul, flüt

⁶⁵ Patrick Wertmann, *Sogdians in China: Archaeological and Art Historical Analyses of Tombs and Texts from the 3rd to the 10th Century AD*, German Archaeological Institute, Eurasia Department, Beijing Branch Office, Verlag Philipp von Zabern, Viyana, 2015, s.88, 207.

⁶⁶ Yu Hong'un mezarında keşfedilen Soğdlu müzisyen kadınlar (Kaynak: Hermitage Museum, St. Petersburg), İnternet kaynağı: <https://sogdians.si.edu/sidebars/retracing-the-sounds-of-sogdiana-sogdian-music-and-musical-instruments-in-central-asia-and-china/> (erişim tarihi: 02.03.2023)

çalarken küçük bir kadın müzisyen grubu “sheng” denilen nefesli bir Çin çalgısı, lavta ve arp ile müzik icra etmektedir⁶⁷.

Figür 4. Shi Jun (Wirkak) ve Wiyusi'nin Mezar Lahdi: Üzüm Bağında Eğlence ve İçme, MS 579-580 (Kaynak: Şian (Xi'an) Museum)⁶⁸

Soğdların Çin güzel sanatlarına etkisi müzik yanı sıra geleneksel danslarda da oldukça kuvvetlidir. Şüphesiz Soğd kadınlar Çin geleneksel dans kültürüne de güçlü bir iz bıraktı. Soğdların geleneksel erkek ve kadın dansçılar tarafından icra edilen “sıçrama ve dönme” dansı Çin’de geniş ölçüde popülerlik kazanmıştı. Çinlilerin bakış açısıyla “Batılı barbarların” şarkıları, dansları, gösterileri sadece Çin saraylarında ve seçkin mekanlarında değil sıradan ahali arasında da yaygın kabul gördü ve popülerleşti. Bilhassa Tang Hanedanı döneminde (MS 618-907) Çin’de Soğd sanatı ve kültürüne yönelik ilgi ve hayranlık entelektüel

⁶⁷ Nicholas Sims-Williams, “The Sogdian Epitaph of Shi Jun and His Wife”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 84 (3), s.505–513.

⁶⁸ Shi Jun (Wirkak) ve Wiyusi'nin Mezar Lahdi: Üzüm Bağında Eğlence ve İçme, MS 579-580 (Kaynak: Şian (Xi'an) Museum)

İnternet kaynağı: <https://sogdians.si.edu/sidebars/retracing-the-sounds-of-sogdiana-sogdian-music-and-musical-instruments-in-central-asia-and-china/> (erişim tarihi: 02.03.2023).

seviyede de çok arttı⁶⁹. Li Bai, Yuan Zhen, Bai Juyi gibi şairler eserlerinde Soğd kadınları, dansçıları konu etti. Bai Juyi meşhur “Soğd Kadın” başlıklı şiirinde Soğd kurtazan Yang Guifei’nin dansıyla Çinli bölge yöneticisini etkilemesini hikâye eder. Söz konusu eserlerin tamamı Orta Çağ Çin edebiyatına ve sanatı üzerinde Soğd kültürünün etkilerini gözler önüne serer⁷⁰. Örnekleri verilen sanat eserleri Çin ve Batı bölgeleri arasındaki yoğun ve güçlü kültürel alışverişin sonuçları olarak değerlendirilebilir. Ancak bilhassa müzik ve dans icrasında tasvir edilen Soğd kadınlarının çoğunlukla alt sosyal tabakalara mensup oldukları, Orta ve Doğu Asya’nın hedonist toplumsal dokusunda kendilerini şarkıcı ve dansçı olarak konumlandırabildikleri açıktır. Onların mesleklerinin tabiatı da göz önüne alındığında yüksek bir sosyal statüye sahip olmadıkları ve Soğd özgür kadınları için geçerli sosyal hakların dışında kaldıkları yorumuna varılabilir. Ancak bütün bunlara karşın Çin ve Soğd kültürel-sosyal hayatına güçlü bir surette tesir ettiler, nihayetinde çeşitli dönemin sanat formlarında çeşitli şekillerde ölümsüz hale gelerek Soğd sanatını sembolize ettiler.

Sonuç

Soğd kadınlarının Müslüman Arap fethi öncesindeki uzun dönemde sosyal statüleri, dini ve siyasi hayattaki rolleri hakkında Soğd dokümanları dikkat çekici veriler sunmaktadır. Ancak İpek Yolu’nda büyük bir ekonomik dinamizm ile güçlenen, öne çıkan Soğd şehir devletlerinin gelişme sürecindeki siyasi, sosyal ve ekonomik rollerine dair yazılı ve arkeolojik kayıtlar, onların toplumsal rolleri ve çok katmanlı işlevleriyle öne çıktıklarını ortaya koyar.

MÖ VI. ve MS V. yüzyıllar arasında Soğd kadını, Pers/Sasani İmparatorluk kültürünün ve bunu etkileyen Zerdüşçülük’ün kadınlara yönelik genel egaliteryan (sosyal ve siyasal eşitlikçi) tutumu ve ilkelerinin baskın olduğu sosyal geleneklerin şekillendirdiği geniş bir özgürlüğe ve sosyal haklara sahipti. Soğd toplumunda taraftar toplayan

⁶⁹ Angeliki Liveri, “Fu-lin Dances in Medieval Chinese Art- Byzantine or Imaginary?”, *Zbornik radova Vizantoloskog Instituta*, S. 56, 2019, s.82-83.

⁷⁰ Patrick Wertmann, *Sogdians in China: Archaeological and Art Historical Analyses of Tombs and Texts from the 3rd to the 10th Century AD*, German Archaeological Institute, Eurasia Department, Beijing Branch Office, Verlag Philipp von Zobern, Viyana, 2015, s.46, 70, 104, 110.

Nesturi, Maniheizt ve Budist inanç sistemleri ve doktrinleri de kadınlara yönelik hâkim sosyal anlayışı benimsedi ve sürdürdü.

Soğd kadın temsillerinin yahut kadın kimliğinin güçlü bir şekilde takip edilebildiği ikinci coğrafya ise Minway'in örneğinde görüldüğü üzere, Han Hanedanı döneminde genişleyen İpek Yolu ağıyla birlikte Çin'de ve güzergâh boyunca bütün Asya'da Soğdlu göçmenler tarafından kurulan ticaret kolonileridir. Çin'deki oldukça güçlü Soğd varlığı, emtianın, sanatın, fikirlerin etkileşimini, yeni biçim ve tarzların ortaya çıkmasını sağladı. Kolonilerdeki Soğd kadınlarının ticari faaliyetine dair kanıt mevcut olmamasından dolayı onların ticari ilişkileri ve doğrudan ticaret faaliyeti konusunda kesin bir yargıya varılamaz ancak ticaretteki ikili ilişkilerde, yazışmalarda, iş hayatının incelikli taraflarında muhakkak aktif ve kritik roller oynadılar. Soğdya ve diasporadaki Soğd kadınlarının sosyal haklar bakımından ancak aile hayatları ve ev düzenleri sabit kaldığı sürece yakın oldukları Miwnay örneğinde anlaşılmaktadır. Soğdya'da özgür Soğd kadını geniş bir özgürlük alanına sahipken diasporada yalnız kalan Soğdlu bir kadının sosyal hakları ve ekonomik statüsü oldukça aşağıya düşerdi.

Soğdya'da kadınların hukuki statüsü, toplumsal rolleri ve özgürlük alanları Pers coğrafyasında yaygınlıkla görülen ve buradan Soğd şehir devletlerine etkisi uzanan evlilik sözleşmelerinin analizinden ortaya çıkmaktadır. Formal, resmi ve standart usulleri olan evlilik sözleşmesi, iki aile arasında evlilik bağı inşa sürecini yazılı hale getirerek resmileştirirdi. Büyük ölçüde Zerdüşçülük'teki aile hukukuna dair hükümlerden ve Antik hukuk metinlerinden köklerini alan bu uygulama İran, Baktriya ve Soğdya'da sistematize edildi. Soğd evlilik kurumu, medeni haklar ve kadının ailedeki statüsü Mugh Dağı'nda keşfedilen Soğd hukuki metinleri arasında yer alan evlilik sözleşmelerinden ortaya çıkmaktadır. Bilhassa evlilikte kadına boşanma sürecini başlatma ve çeyizini geri alma hakkı tanınması, evlilik sözleşmesinin ihlalinde kocaya nakdi para cezası uygulanması gibi kurallar bütün Yakındoğu hukuk sisteminin dışında ve ötesinde Soğd kadınlarının ayrıcalıklar kullandığına işaret etmektedir. Mevcut veriler ve kayıtlardan anlaşıldığı üzere Soğd kadınları sosyal statü ve haklar bakımından özellikle Soğdya'da çağdaşlarının ötesinde bir anlayışa sahipti.

Kaynakça

Alemany, Agusti, "Hunnic and Turkic Titles in the Bactrian Documents", *Beiträge zur Geschichte und Kultur des alten Iran und benachbarter Gebiete. Festschrift für Rüdiger Schmitt* (Oriens et Occidens 36), ed. H. Klinkott vd., Stuttgart 2021, ss. 13-28.

Ammianus Marcellinus, *Histoire*, various eds., trans, comm., Les Belles Lettres, Paris, 1968–1977.

Arrian of Nicomedia, *The Anabasis of Alexander*, C.III, C.IV, çev. E. J. Chinnock, Hodder and Stoughton, Londra, 1883.

Arrianus, Falvius, *The Campaigns of Alexander*, çev. J.R. Hamilton, Penguin Books, New York, 1971.

Aydın, Erhan, "Yenisey Yazıtlarında Geçen Unvanlar ve Unvan Niteleyicileri", *Bellekten*, 59/2, 2011, ss.5-26.

Azarpay, Guity, *Sogdian Painting, The Pictorial Epic in Oriental Art*, University of California Press, Berkeley, 1981.

Baker, Elizabeth H., "Socioeconomic Status, Definition", *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Health, Illness, Behavior, And Society*, ed. W. C. Cockerham vd., Wiley-Blackwell Publishing, Hoboken, ss. 2210-2214.

Ban Zhao, *Nü Jie*, çev. S. L. Baldwin, Eaton&Mains Publication, New York, 1900.

Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.

Blockley, Roger C., *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*, F. Cairns, Liverpool, ss. 221-400.

Blockley, Roger C., *The History of Menander the Guardsman*, F. Cairns, Liverpool, 1985.

Bo, Bi; Sims-Williams, Nicholas, "Sogdian Documents from Khotan, II: Letters and Miscellaneous Fragments", *Journal of the American Oriental Society*, 135(2), 2015, ss. 261-282.

Bosworth, C.E., *The History of al-Ṭabarī, Vol. 5: The Sāsānids, the Byzantines, the Lakmids, and Yemen*, State University of New York Press, Albany, New York, 1999.

Boyce, Mary, *A History of Zoroastrianism*, C. I, Brill Press, Leiden, 1975.

Boyce, Mary, *Textual sources for the Study of Zoroastrianism*. University of Chicago Press, Chicago, 1990.

Briant, Pierre, *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, Eisenbrauns Publications, Indiana, 2002.

Brosius, Maria, "WOMEN i. In Pre-Islamic Persia", *Encyclopædia Iranica*, online edition, 2010, internet erişim adresi: <https://iranicaonline.org/articles/women-i>.

Brosius, Maria, *Women in Ancient Persia: 559-331 BC*, Oxford University Press, Oxford, 1996.

Choksy, J.K., *Evil, Good and Gender. Facets of the Feminine in Zoroastrian Religious History*, Peter Lang Publish, New York, 2002.

Ciafaloni, Davide; Della Rocca de Candal, Geri, "Sasanian Traditions in Sogdian Paintings: Hunting and Fighting Scenes". *Parthica. Incontri di culture nel mondo antico*. S. 13 (2011), ss. 111-189.

Compareti, Matteo, "Nana and Tish in Sogdiana: The Adoption from Mesopotamia of a Divine Couple". *Digital Archive of Brief Notes & Iran Review*,1(4), 2017, ss. 1-8.

Davis, William Stearn, *Readings In Ancient History, Illustrative Extracts From The Source: Greece And The East*, C. 2, Kessinger Publishing, Londra, 1912.

de la Vaissière, Étienne, *Sogdian traders: A history*, (Handbook of Oriental Studies: Part 8 Uralic Studies & Central Asia), Brill, Leiden, 2005.

Diodorus Siculus, *The Complete Works of Diodorus Siculus, Delphi Classics, Hastings, 2014*.

Ebû Reyhan el-Birûnî, *el-Âsâr el-Bakîye*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkud Kitabı*, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul, 1969, s.151-156

Frank L. Holt, *Into the Land of Bones: Alexander the Great in Afghanistan*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles, 2006.

Genito, Bruno, Gricina, Alexej "The Achaemenid Period in The Samarkand Area (Sogdiana)", *Newsletter Archeologia (CISA)*, 2009, ss.123-126.

Gharib, B., *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*, Farhang Publications, Tehran, 2004.

Grabar, Oleg, *Early Islamic Art, 650-1100, Vol. I, Constructing the Study of Islamic Art*, Ashgate Publishing, Hampshire, 2005.

Grenet, Frantz, "Maracanda/Samarkand, Une Métropole Pré-Mongole. Sources Écrites Et Archéologie." *Annales Histoire, Sciences Sociales* 59/5-6 (2004), ss. 1043-1067.

Grenet, Franz, "Crise et sortie de crise en Bactriane-Sogdiane aux ive-ve s. de n. è.: de l'héritage antique à l'adoption de modèles sassanides," *La Persia e l'Asia Centrale da Alessandro al X secolo, Atti dei Convegni Lincei*, 127, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, 1996, ss. 367-390.

H. Baker, Elizabeth, "Socioeconomic Status, Definition", *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Health, Illness, Behavior, And Society*, ed. W. C. Cockerham vd., Wiley-Blackwell Publishing, Hoboken, ss. 2210-2214.

Hamilton, H. & Falconer, W., *The Geography of Strabo*, G. Bell & Sons, London and New York, 1903-1906.

Hansen, Valerie, *The Silk Road: A New History*, Oxford University Press, Oxford, 2015.

Heath, Ian, *Armies of the Dark Ages 600-1066*, Lulu Press, Londra, 2015.

Holt, Frank L., *Alexander the Great and Bactria*, Brill, Leiden, 1988.

Holt, Frank L., *Into the Land of Bones: Alexander the Great in Afghanistan*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles, 2006.

İnan, Abdulkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, TTK Yayınları, Ankara, 2020.

J.K. Choksy, *Evil, Good and Gender. Facets of the Feminine in Zoroastrian Religious History*, Peter Lang Publish, New York, 2002.

Jonhston, Sarah Iles, *Religions of the Ancient World: A Guide*, Harvard University Press, Cambridge, 2004.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015.

Kuzakçı, Başak, "Arkeoloji ve Emperyal Rekabet: Soğdların ve Soğdcanın Keşfi (XIX-XX. Yüzyıl)", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7 (2022), ss.68-71.

Kuzakçı, Başak, *Türk-Soğd İlişkileri (V-VIII. Yüzyıllar)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yeditepe Üniversitesi, İstanbul 2022.

L. W King; R. C. Thompson, *The Sculptures And Inscription of Darius the Great on the Rock Of Behistün in Persia*, Oxford University Press. London, 1907.

Lee, Yuen Ting, "Ban Zhao: Scholar of Han Dynasty China", *World History Connected*, 9/1, (2016), ss. 1-4.

Liveri, Angeliki, "Fu-lin Dances in Medieval Chinese Art- Byzantine or Imaginary?", *Zbornik radova Vizantologog Instituta*, S. 56, 2019, s.69-94.

Livşits, Vladimir, "The Sogdian "Ancient Letters (I, III)", *Iran & the Caucasus*, 12/2, 2008, ss. 289-293.

Livşits, Vladimir, *Sogdian Epigraphy of Central Asia and Semirech'e*, (çev. T. Stableford), (School of Oriental and African Studies Publishing, Londra, 2015.

Marşak, B. I., "Sughd and Adjacent Regions", *History of Civilization of Central Asia*, ed. A. Litvinskiy, Paris: Unesco Publications, Paris, 1996, ss. 237-242.

Menandros Kroniği çev. Roger C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman*, F. Cairns, Liverpool, 1985.

Moriyasu, Takao, "A Sogdian Sale Contract of a Female slave from the Period of the Gaochang Kingdom under the Qu Clan", *Studies on the Inner Asian Languages*, Vol. 4, 1988, ss.1-50.

Piyankov, Igor, "Cyropolis", *Encyclopædia Iranica*, C. 6, s. 514–515.

Priskos (Priscus) Tarihi, The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus, çev. Blockley, F. Cairns, Liverpool.

Quintus Curtius Rufus, *History of Alexander*, Vol. II, çev. John. C. Rolfe, Harvard University Press, Cambridge 1943.

Rapin, Claude, "On the way to Roxane 2: Satraps and hyparchs between Bactra and Zariaspa-Maracanda", *Zwischen Ost und West – neue Forschungen zum antiken Zentralasien, Archäologie in Iran und Turan 14*, ed. G. Lindström vd., 2018, ss. 60-69.

Rapin, Claude, Muhammedzon, Isamidinov, "Fortifications hellénistiques de Samarcande (Samarkand-Afrasiab)", *Topoy, 4/2*, 1994, ss. 547-565.

Rapin, Claude, "On the way to Roxane 2: Satraps and hyparchs between Bactra and Zariaspa-Maracanda", *Zwischen Ost und West – neue Forschungen zum antiken Zentralasien, Archäologie in Iran und Turan 14*, ed. G. Lindström vd., 2018, s.43-88.

Roland G. Kent, *Old Persian. Grammar, Texts, Lexicon*, American Oriental Society. New Haven, 1953.

Rong, Xinjiang, "New Light on Sogdian Colonies along the Silk Road Recent Archaeological Finds in Northern China", *Berichte und Abhandlungen*, S.10, 2009, ss. 147-160.

Schwartz, Martin, "Women in the Old Avesta: Social Position and Textual Composition", *Bulletin of the Asia Institute, New Series*, Cilt. 17 (2003), ss.1-8.

Shenkar, Michael, "The Origin of the Sogdian Civic Communities (nāf)" *Journal of The Economic and Social History of The Orient*, 2020, ss. 357-388.

Shenkar, Micheal, "The Religion and the Pantheon of the Sogdians (5th-8th Centuries CE) in Light of Their Sociopolitical Structures", *Journal Asiatique* 305/2, 2017, ss. 191-209.

Shenkar, Micheal, *The Arab Conquest and the Collapse of the Sogdian Civilization, The History and Culture of Iran and Central Asia in the First Millennium CE: From the Pre-Islamic to the Islamic Era*, ed. D. Tor, M. Inaba, Notre Dame University Press, Notre Dame, 2022.

Sims-Williams, Nicholas, "The Sogdian Epitaph of Shi Jun and His Wife", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 84 (3), s.505–513.

Sims-Williams, Nicholas, "The Sogdian Merchants in China and India", ed. Cadonna, A ve Lanciotti, L., *Cinae Iran da Alessandro Magno alla Dinastia Tang*, Olschki, Florence, 1996, s.45-67.

Sims-Williams, Nicholas, "Towards a New Edition of the Sogdian Ancient Letters", ed. Vaissière, E., & Trombert, E., *Les Sogdiens en Chine*, École Française d'Extrême-Orient, Paris, 2005, s.181-193

Sims-Williams, Nicholas; La Vaissière, Étienne de, "A Bactrian Document from Southern Afghanistan?", *Bulletin of the Asia Institute New Series*, 25, (2011), ss.39-53.

Sims-Williams, Nicholas; Waugh, Daniel C., *The Sogdian Ancient Letters 1, 2, 3*, Erişim adresi: <https://depts.washington.edu/silkroad/texts/sogdlet.html>

Strabo, *The Geography of Strabo*, çev ve ed.H.L. Jones, London, 1930

Tekin, Talat, *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

Tichy, Eva, "Vedisch řtávan- und avestisch ařauuan-," *Die Sprache*, 32, 1986, ss. 91-105.

Vaissière, Étienne de la, *Sogdian Traders: A History*, (çev. J. Ward), Brill Publishing, Leiden, 2005.

Wertmann, Patrick, Wagner, Mayke; Tarasov, Pavel, "Sogdian careers and families in sixth to seventh century northern China: a case study of the Shi family based on archaeological finds and epitaph inscriptions", *The History of the Family*, 22/1, 2017, ss. 103-135.

Wertmann, Patrick, *Sogdians in China: Archaeological and Art Historical Analyses of Tombs and Texts from the 3rd to the 10th Century AD*, German Archaeological Institute, Eurasia Department, Beijing Branch Office, Verlag Philipp von Zobern, Viyana, 2015.

Whitby, M., *The History of Theophylact Simocatta*, An English Translation with Introduction and Notes, Clarendon Press, Oxford, 1986.

Yakuboviç, Ilya, "Marriage Sogdian Style", *Iranistik in Europa-gestern, heute, morgen* (ed. H. Eichner), Osterreichische Akademie der Wissenschaften, Viyana, 2006, ss. 307-344.

Yakuboviç, Ilya, "Marriage: The Marriage Contract in the Pre-Islamic Period", *Encyclopaedia Iranica*, online edition, 2005, ss. 3-5, erişim adresi: <http://www.iranicaonline.org/articles/marriage-contract-in-the-pre-islamic-period>.

Yoshida, Yutaka; Moriyasu, Takao, "A Sogdian Sale Contract of a Female slave from the Period of the Gaochang Kingdom under the Qu Clan", *Studies on the Inner Asian Languages*, Vol. 4, 1988, ss. 1-50.

İnternet Kaynağı

THE SOGDİANS, *Influencers on the Silk Roads*, <https://sogdians.si.edu/sidebars/retracing-the-sounds-of-sogdiana-sogdian-music-and-musical-instruments-in-central-asia-and-china/> (Erişim Tarihi: 02.03.2023)

EKLER**Ek 1: Eski Mektuplar No:1 ve No:3****No: 1****Recto**

Satır: 1 [MN δw] (y)δryh (my)[wz'yh]'z(')tch 'D (p)ryw [m'th]
c't(')ysh ['(')pryw nm'[cyw](')PZYš

Satır: 2 šy [r]YWM (Z)[KZ]YB [HZY]H ZY δrwch 'ncyh 'HRZY[mn Z]K
YWM prtr ZY 'YKZYβn [x](w)ty wyn'yymn

Satır: 3 pr δrwst'[t]wh (') [HR]ZYm 'zm''nk k'δyw 'PZYB [n w]
(y)n'y(m)n 'HRZY βxtk n(y)[s](t) 'HRZYm

Satır: 4 ptškw't (s)'γ[r'] (k) β'nk(r')m 'HRZY β'nr'm [m]'δ w'βt
'nyw ZY mδ' nny[δ](t) pntwr

Satır: 5 nyst 'YKZ[Y]'(r)[tyβ](')n 'HRZYm ptškw't 'r(t)[yβ]'n 'HRZY
m'δ w'βt prnxwnt ZY

Satır: 6 'xšnyβnt [ ]'zw L' nm'w 'pδβyr't L(') nm'w ptxwt 'HRZY
(p)rnxwnt m'δ

Satır: 7 m'δ w'βt kδZY (ny)š kt'w'ntk ywtm L' ptynt 'PZYtn šw'y
pyts'r 'k'w

Satır: 8 m'th 'YKZYt The -t ends with a blot, but can hardly be read
-tn (with Reichelt). 'zw škr'n 'HRZY pcks' 'YKZY nmcw' s'n tys't 'HRZY 'st
kδ

Satır: 9 nnyδt tys't 'HRZY 'zw'm βyzβr'k 'pw ny(')wδn 'pw 'zy'mk
'HRZY x(wy)z'm The y is badly formed, so that the word looks like
xwzn'm (or xp-, but hardly xps'm with Henning). p'(r)h

Satır: 10 'HRZYm nyδk nmt δβrt 'HRZY ptwyδ'm 'c βynptw ZKw
srδm'nytw <'HRZYm m'δ wytw-δ'rt> 'HRZY kδ

Satır: 11 šwy 'HRZYtn 'zw 'xwštrw δβr'n 'HRZY mrt'xmk šwy'
'HRZY 'wy r'δy(h)

Satır: 12 šyr'kk ks'n 'HRZYm wytwr kwny 'PZY<m> δyγh prst(y)y

Verso (a)

Satır: 1 MN δwyth

Satır: 2 mywz'(y)h

Satır: 3 ''z'tch

Verso (b)

Satır: 1 \D) p[ryw]

Satır: 2 m'th [

No: 3**Recto**

Satır: 1 'D θγw xwt'w θγ''ny BRY nnyδ't ''pryw nm'cyw sp'tz'nwk
KZNH 'YKZY ZKyšn(w)

Satır: 2 θγ'nw θyrt 'PZYš šyr YWM ZKZYθ HZYH ZY δrwk š'tyxw
'pwr'θw 'δnn wyspn'δ

Satır: 3 mrt'xmk 'HRZYt xwt'y kδ 'LKw δrw'twh ptywš'm 'HRZY
ZNH γrywh nwšch

Satır: 4 myn'm 'HRZY n'y nyzc 'zw'm ynt'kw L' šyr 'θzθr'kw 'HRZY
ZNH γrywh 'mrtch

Satır: 5 myn'm 'PZYt θ'δ θ'δ δykh prsty'm 'HRZYθc 'yw δykh L'
θyr'm 'HRZY 'krtym 'pw

Satır: 6 prmynwkh t'θk s'r 'HRZYm ZNH 'θyz ywn'k 'st 3 srδ 'PZY
δrw''ny '(s)kw'm pr

Satır: 7 tw' prn 'HRZY prtmw 'δθ'ty 'kw pnc-'m ny[']'m prmw θyky
s'r r'δh wm't

Satır: 8 'H(R)ZYm L' nm't-δ'rt nyz-nyt 'HRZYm pt(š)kw't('n)t ZKy
'yps'r [k]δZYm pytδ'r

Satır: 9 'k(')w prnxwnt 'PZYm 'škr't 'NwZK kt'w'ntk 'PZY δrw'ny
'sk(w)'(n)ch L' θw(')n

Satır: 10 'HRZY prnxwnt m'δ w'θt L'ZY nnyδt θntk [']ym L'ZYš
m'tškh (δ)[']r'm 'HRZYm

Satır: 11 m(s) m'δ ptškw't kδZYm 'k'w kt'w'ntk L' nm(') Or nm(t).
'škr't '(H)RZYm (m)'δ Or r'δ? Hardly θ'δ. pytδ'r

Satır: 12 [...]wšt 'PZYm 'k(')[w] 'MYh škr't 'HRZY ZK[y] 'yps'r m'δ
w'θ'nt(k)δZY '(my)δ

Satır: 13 (δ)[rw'](n)y 'ny[w] pntrw v[wt]m nyst 'Y[K](ZY) 'rt(y)θ'n
['H]RZY 'rtyθ'n (m)[']δ [w'θ]t prn(x)wnty

Satır: 14 [...]zynt[. '](c)wZYtn [...]. 'y krtym (k)[δZY]mn'xy[ ]L'
[pš](t)'w('n) L'[] zyn(y)h ['HRZY](m) ZNH 'B(Y)[]

Satır: 15 [...]jk (')[... ..](z)y(nt)[... ..](m)'krtym ['PZY mn'](x)y L' .[...
..].δ..[...]. .[ ](ZK)

Satır: 16 ['HRZY '(c)[w] pry't(r) [ptp](r)'w cnn [...]δ '(BY) kδZ(Y)[
....](wh) cy[nt]y δ'[y](h)['HRZY '[']z'(t)[k]

Satır: 17 m[r]t'xm(k) ''θ(r)xt[k] kyZY cyn[ty](w)yty pt'(h)
['](n)p'(r)t θyrt-[δ]rt['(P)ZY δ(θr)'yny

- Satır: 18 *n(y)wδn δrwk δ'rt (')HRZYm 'c wyspn'c sxwn Less likely
sxwn[t]. pr 'zn'm np(y)sy (k)δ[Z]Yt '(s)ty'n*
- Satır: 19 *'(P)ZY 'yrβ'n 'YKZY (m)yn'nn 'HRZYt kδ L' [']sty'n 'HRZYm
m'yδ np'ysy*
- Satır: 20 *'PZY 'yrβ'n 'YKZY cynty spyš(')'n 'HRZYm L' 'k'w (')prtrk'n
(sp)[']nc'h w'γwnk*
- Satır: 21 *p'yt'kw p(y)δy Less likely p'δy. wm't 'YKZY t'βk s'r
'HRZYm ZK tw(')xky prm'(n)h pr(')w srw ptyry<β>t*
- Satır: 22 *'(H)RZY 'γtyym 't δrw'n 'HRZ(Y)m L' 'wy (m')δryh sxwn kšt
L' (')[w](y) '(H)YN 'HRZY-*
- Satır: 23 *.m (c)wn'yβty YWM ZKy βy' 'yr'nt'nt 'YKZYm ZK tw'xky
<sxwn> krty 'HRZY (pr)tr*
- Satır: 24 *'W(Z)Y 'kw(t)y 'PZY 'WZY k's(y) wδwh wm't'w 'YKZY
tw'xky 'HRZYm 'δy'c ptz('n)<t(ch)>*
- Satır: 25 *pyšt MN xypδ δ'yih myw(z)'yh*
- Satır: 26 *np'xšt ZNH δykh pr 'tδr(t)yk YRH' pr 10 syth*
- Satır: 27 *MN δwγδryh š'yinh '(D) βγw xwt'w nnyδ't ''pry*
- Satır: 28 *nm'cyw 'PZYš šy(r)[YWM ZKZYβ](n HZY)H ZY δrw'(k)
'ncy(w)*
- Satır: 29 *š'tyxw '(H)[RZY](')krtyym ('H)R(Z)[Y]*
- Satır: 30 *L'-šk'rcy γyδh p'(y)'m['HRZ](Ym) 'ny'γwn(')k t'βk s'r
pyδ(y) p'δy.*
- Satır: 31 *wm't 'HRZY 'ny'nδ nyzt 'HR[Z]Y cztyk (')ym 'HRZY*
- Satır: 32 *'yrβ('m) 'm(y)δ 'PZY(t) t-20 prs[t](t)k prs(t)k. '(ps)yδ MS.
nyst 'HRZY*
- Satır: 33 *'n(y)t s'ct 'šm'r(')t [ ](pr)n(x)w(nt) (')pr'st 'HRZYš Z(K)[]*
- Satır: 34 *cyn xwyz(y)'(n)t Or xwynz'nt? 'HRZYšw L' βy(r'n)t 'HRZY
prw prnxwnt*
- Satır: 35 *p'(r)h 'krt'y(m)n cynt(y) δ'yh (30) 'mδ'ryh.*
- Verso (a)**
- Satır: 1 *MN δw<γ>δr(yh)*
- Satır: 2 *[š](')ynh*
- Verso (b)**
- Satır: 1 *'D βγw*
- Satır: 2 *xwt'w*
- Satır: 3 *nnyδ(')t*
- Verso (c)**

Satır: 1 MN δ'yh

Ek 2: Mugh Dağı Belge Koleksiyonu; Evlilik Sözleşmesi (Nov.3)

Nov.3

Recto

Satır: 1 trxwn MLK' 10 srδ "z m'xy msβwyycy myδ 'sm'n
 Satır: 2 rwc KZNH pr'y' ZNH xypδ 'yrywyh wδwh
 Satır: 3 'wttkyn ky ZY ZK pyšn'm'k nyδnh MN nwyktc
 Satır: 4 xwβw cyr MN wnx'n'kk BRY 'ywh zynβr'nch ynch
 Satır: 5 wδwh ky ZY KZNH n'mt δywywnch ky ZY šy ZK
 Satır: 6 py-šn'm'k ctth ZKwh wy'ws δywth rtšw pty-
 Satır: 7 βxš' ZNH cyr 'mh zynβr'nch xwty pr swzwn
 Satır: 8 pδkh ZY pr KZNH y-w'r ZY δ'r't ZNH 'wttkyn 'mh
 Satır: 9 ctth wδwh pryh "pry 'M xwrt 'M nywδn'
 Satır: 10 'M zywr 'M ptβy' 'M pryt'thy ZNH xypδ x'n'kh
 Satır: 11 p'txš'wnh wδwh 'nywncyδ 'YKZY ZK "z-t'k mrt'y
 Satır: 12 ZKwh "ztch y-nch wδwh δ'rt rtnms δ'rt ZNH
 Satır: 13 ctth 'mw 'wttkyn wy-rw pryw "pryw rtšn šyr
 Satır: 14 "styh ptynty yw't ZKwh prm'nh pr wδyh pδkh
 Satır: 15 ptywš't 'nywnchδw 'YKZY ZK "ztch ynch ZKw
 Satır: 16 "zt'kw mrt'yw wy-rw δ'rt rt=n=py=št=kδ 'wttkyn pr
 Satır: 17 ctth L' wyty 'ny wδwh kwn'ty ZY 'sp'sy-kh ZY
 Satır: 18 w'ywnch y-nch kw 'yrywh δ'r'ty ky ZY ZNH ctty
 Satır: 19 xwty L' ry-z't ny ZK wy-r' 'wttkyn ZNH wy-r' 'wttkyn ZNH
 wδyh

Satır: 20 cttyh xwty 30 δrxmyh δy-n'kknh šyrh kr'nh
 Satır: 21 'pšw 'prtk β'ty ZY twy-z'ty rty tyδ wyδ y-nch L'
 Satır: 22 wδwh L' 'sp'sy-kh δ'r'ty p'rZY š=n w'c'ty rt=n=py-
 Satır: 23 št=kδ 'wttkyn w'n'kw m'n β'ty ZY 'mh ctth wδwh
 Satır: 24 L' δ'r'tk'm p'rZY š=n w'c'tk'm rt=š=n 'M xwrtk 'M
 Satır: 25 'ytk 'M βyrtch βrmh pw 'nsp'nh xwy-ckh w'c
 Satır: 26 't try 'nyh 'nsp'nh 'prtk L' β'ty L' twy-z'ty

Verso

Satır: 1 rty cy=wyδ pyštrw w'n'kh y-nch wδwh kwn'ty ZY
 Satır: 2 šy xwty ry-z'ty 'krt rt=n=ms kδ ZNH ctth ZNH
 Satır: 3 m'ny w'n'kw β'ty ZY 'M 'wttkyn pr'yw wδwh
 Satır: 4 L' myn'tk'm p'rZY=š=c xy-'tk'm rt=š=n pr'yc-

- Satır: 5 'tk ZKw L' 'βšyntw nywδnw ZY ZKw zywr wyδ "δcw
 Satır: 6 'cw ZY šy MN 'wttkyn pr'yw wδwh
 Satır: 7 'stw 'M z'mn'k "s'tk rty 'nyh 'nsp'nh 'prtch
 Satır: 8 L' β'ty L' twy-'z'ty rty cywyδ pyštrw 'wn'kw
 Satır: 9 mrty wy-rw kwn'ty ky ZY šy xwty ryz-'ty rt=kδ 'wtt-
 Satır: 10 kyn yw'nh ZY ynt'kw kwn'ty rtšw xwty βr'ty ZY twy-
 Satır: 11 'z'ty rtnkδ "δ'k βntk ZY np'k ZY wn''k' ZY xypδ
 Satır: 12 n'y'ty rty ZNH ctth 'M 'krtcyh "z-wny pw 'nsp-nh
 Satır: 13 xwty βr'ty ZY twy-'z'ty rt=kδ "δ'k δ'yh ZY np'kh
 Satır: 14 xwty βr'ty ZY twy-'z'ty rt=kδ "δ'k δ'yh ZY np'kh
 Satır: 15 ZY wn''kh ZY xypδh n'y'ty rty 'wttkyn 'M 'krtcy
 Satır: 16 "z-wny pw 'nsp'nhxwy-ck' β'ty KZNH ZY ZK 'ny MN 'ny'
 Satır: 17 yw'nyh L' βr'ty L' twy-'z'ty rty 'krty ZNH wδkrn'k
 Satır: 18 βwnty-n'k 'st'ny pt'yc ZKn xwy-št wxwšwk'n
 Satır: 19 ZKn βrxm'n BRY rty 'wδ m't sk'tc ZK šy-šc BRY
 Satır: 20 ZY cxr'yn ZK r'mc BRY ZY š'w ZK m'x'kk BRY rty
 Satır: 21 np'xšty r'mtyš ZKn xwšprn BRY

Extended Abstract

Studies on the sociological, cultural and economic aspects of Ancient Sogdia, the Sogdian colonies established along the Silk Road, the administrative formations established in the city-states in Sogdia and the trade methods of the Sogdian merchants are found in the Sogdian, Chinese, Iranian and Ancient Greek sources. For the late periods, there is information in the Byzantine records. In the narrative revealed by the sources, a male-dominated social fabric is depicted and male figures are emphasized in Sogdian welfare and social development. Considering the nature of historiography, this situation is a fairly common stereotyped narrative. However, the analysis of documents illuminating the religious and social life of the Sogdians reveals the contribution of women to the development of Sogdian society and their central position in social life. In general, since the data on the legal, social and economic status of women in Central Asia in the ancient period are largely limited, women's identity and social status still contain many unknowns. Since the Sogdians started to produce written and visual products from the early times compared to other Central Asian communities, there is relatively clear information about the Sogdian social structure, the legal and social status of women, and their cultural influences.

In 540 BC, Achaemenid Emperor Cyrus the Great (Keyhusrev) conquered Sogdia and added it to the imperial administration as a strap (provincial government in the Achaemenian Empire). Although the Sogdian city-states were influenced to a certain extent by the Persian Empire in terms of their religious, cultural and political regime during this period, they managed to preserve their original character. The Sogdian region was conquered by Alexander the Great in 328 BC. In the following centuries, Sogdia came under the rule of the Seleucid Empire, the Greco-Bactrian Kingdom, the Kushan Empire, the Akhun, the Sassanid Empire, and finally the Muslim Arabs in the 8th century AD. The constant change of rulers of the Sogdian lands has provided the source of many different cultures and empires with data on the Sogdians. Greek and Roman writers Hecateus, Herodotus, Arrian, Quintus Curtios, and Ptolemy are among the writers who mention Sogdia. Apart from these, it is possible to find observations on Sogdian and Sogdian culture

in the reports of Chinese sources such as Han Shu and Chinese embassy delegations. However, these sources are generally silent about the Sogdian social organization as they focus on political issues.

Despite the rule of many conquerors from different cultural backgrounds in Sogdia, the Hellenic elements brought to the region by the Persian/Sassanid Empire and Alexander the Great left deep traces on the Sogdian culture, while Hellenism showed its influence on Sogdian art and city structure, there was a strong Persian influence on Sogdian political structure and religious life. Considering the Persian influences on Sogdia, it is highly probable that their cultural practices, the legal status of women, prevailed in Sogdia to some extent. In the face of the silence of contemporary sources on the Sogdian social fabric and the social status of Sogdian women in antiquity, excluding the sources produced by the Sogdians themselves, the analysis of the practices of women's status in ancient Iranian society can strengthen the assumptions about the social roles and position of the Sogdian women in social life in ancient times. Archaeological and written evidence of Sogdian urban life is very limited due to frequent military campaigns and rebellions caused by political turmoil and political instability, particularly in the fifth and sixth centuries BC. Military and political instability, as well as the traditionally silent attitude of historiography towards women, has led to a further reduction of limited sources of information. Under these circumstances, in the absence of data that would allow generalizations in terms of Sogdian social life and the status of women, the social structure of the Persian Empire, in general terms, the ancient Sogdian social formation and the factors that shaped the female identity provide a modeling opportunity.

The sources that provide direct evidence and information about the identity and social status of women in Sogdian social life in ancient times were written not only in Sogdia and Persia, but also in the Greek geography, quite far from Sogdia. The first and powerful Sogdian female figure learned from the records of ancient Greek historians is Roxana/Rushen, who married Alexander the Great.

The rich content records about the social structure in Sogdia in the context of the period source group produced directly by the Sogdians, as well as the Ancient Age observers in quite distant geographies, are of

primary importance about Sogdian women and Sogdian history in general. The earliest information about Sogdian women is contained in the Sogdian Ancient Letters. The content of these letters on the Sogdian social life, colonial order and commercial relations of the Sogdians maintains its importance despite the increasing archaeological and documentary discoveries in recent years. These letters illuminate primarily the breadth of Sogdian trade networks and the inner workings of merchant colonies in Ancient Asia. The history of the letters is determined by a broad consensus as the fourth century AD, when China was in turmoil politically and militarily. The first of the letters is from Miwnay (Mēwnāi), a Sogdian woman living in the Dunhuang (Tun-Huang) colony, to her mother Chatis (Čatis, Sogdian ctysh); the third letter was also sent by Miwnay to his wife Nanai-dhat (Nanaidāt). The letter sent to Nanai-dhat also includes an additional letter from her daughter Shayn (Šēn/šyn).

Miwnay came to Dunhuang at her husband's request, disobeying the wishes of her mother and brothers. Miwnay decided to go with her husband after the marriage when there were options to stay in her home country or go to China. In addition, the fact that she directly requested financial support from her mother reveals the competence of women in the use of financial resources in the Sogdian family. It is clear from Miwnay's statements, however, that she enjoys quite a wide range of privileges in the family home. Again in this context, she writes that while she is complaining about her husband who does not support her in any way, she is not better than "a dog or a pig". Another sign of women's equal status in the Sogdian family structure and, in some cases, control over the family, is the funerary monument of Sogdian woman An Niang in the Guyuan cemetery. His paternal lineage is recorded in the same size and style as his wife in his epitaph. The inscription in question can be seen among the tangible proofs of the privileged status of women in Sogdian marriages.

It can be interpreted according to Miwnay's statements that Sogdian women in Sogdia live in better conditions and with wider resources than in the diaspora. It is clear that Sogdian women in the diaspora have much more limited opportunities due to the foreign environment and the social structure in China. In Miwnay, she was in a very difficult

situation due to her economic situation and was in need of protection. Miwnay, who could not get financial support from his merchant wife and family, could only live with help as women were not given the opportunity to work with the Chinese in the city. Sogdian women in the diaspora needed the protection of their family or spouse. Although Miwnay was educated and could read and write, due to the restrictive nature of the social fabric in China, there was no place to work other than domestic servants. Sogdian women needed the consent and approval of their husbands and male family members for their economic and social rights in the diaspora.

Miwnay and other Sogdian women depended primarily on their wives economically and socially. In the Sogdian marriage system, bringing income to the household is basically the responsibility of the man. Especially in the diaspora Sogdian colony, women were responsible for the maintenance of the house and the care of children, while men mostly created economic resources through trade. As a matter of fact, Miwnay's daughter writes in her letter that she requests "20 staters" from her father and that this amount will not decrease his capital. In the absence of the head of the household, Miwnay and her daughter were forced into the care of Farnkhund, another member of the diaspora colony. However, it was still dependent on Miwnay's husband's consent to allow Miwnay and her daughter to travel. As the Priest, whom Miwnay was helped by, stated, women in the diaspora could not travel without a man. The social context and legal system in the Chinese diaspora has become a trap for Miwnay and her daughter. Another source Miwnay turns to for help is her own parental household. Even though the fact that she sends a letter directly to her mother on this matter does not mean that the family economy and resources are directly controlled by women in Sogdian society, it is certain that there is a status close to equal in marriage.

Miwnay had an aristocratic family, but she was deprived of the support of her family, as long-distance communication in the diaspora society was very difficult in the conditions of the period. In her husband's absence, communicating with her family was her only way out, but her social status in the diaspora put a lot of pressure on her. The more egalitarian character of the Sogdian social fabric and gender

relations compared to the Chinese traditions created conflicts and contradictions in the diaspora. Sogdian women in the colonies were therefore compelled to conform to Chinese traditions. In China under the Han dynasty, women were subordinate to men and obliged to submit to his wishes. The absence of her husband made it difficult for Miwnay to make a living, but also prevented her from getting a divorce and returning to her parents' home. Miwnay could not leave the Chinese border city of Dunhuang because she could not get her husband's approval. In fact, considering the political instability of the period in which the letter was dated, the journey from Dunhuang to Samarkand also involved great risks. It is likely that Sogdian women like Miwnay were dragged to a very tragic end in foreign lands during the period in question. Miwnay and her daughter were compelled to "serve" the Chinese in the absence of the head of the family and shepherd their herds. Considering that Chinese society considers "barbarian servants" from the Sogdian colony as objects of exploitation at the bottom of the social strata, the harsh working conditions of Miwnay and her daughter, who have aristocratic roots, can even be considered fortunate in comparison to unfortunate Sogdian women in China,

Another of the main sources of Sogdian history is the Sogdian city discovered in 1932-1934 in the ancient Sogdian city of Penjikent, located around the Mugh Mountain in the center of Tajikistan, which provides basic data about Sogdia and the Sogdians during the conquest of Central Asia by the Muslim Arab armies, which is a turning point in Sogdian history. These are archival documents. These documents are dated to the eighth century AD. These records contain detailed information both on the political and military activity of the Sogdian rulers against the Arab conquests, as well as on the Sogdian social relations and legal system at the turn of the eighth century, the turning point in Sogdian history. Among the official documents discovered among the ruins of the palace of Pencikkent magistrate Devashtic (Dhēwāshtīch) (705-722), there are not only political-military correspondence, but also a marriage contract dated 709-710 and a letter of guarantee attached to it. This document, which is reminiscent of the marriage contracts regulating the pre-marital division of property and the obligations of the parties in modern times, is also similar to the

legal contracts applied in Babylonian law, Persian legal system, Bactria in the Hellenistic World, which are necessary for the recognition of marriage on social and legal grounds. The main objective of the two marriage documents was to establish mechanisms to resolve the financial and legal obligations of the spouses to each other under certain conditions, and to establish the main material and moral elements of the relationship between the spouses and the basis of marriage. Idealistic “moral principles” on the commitment and responsibilities of spouses to each other, statements about the distribution of goods represent the general attitude of Sogdian society towards marriage law, status and marriage, women’s and men’s rights. It also reflects the influence of Zoroastrian legal tradition and local differences in Sogdian civil law and family laws.

The female side of the marriage contract (Nov.3) was Cher, also called Chat (Čat/Chat), the daughter of Wiyus, protege of Prince Nawekat, son of Wankhanak, who was of noble lineage. The groom was Ot-tegin, also called Zhedan, whose ancestry and aristocratic titles were not clearly recorded. As it is clearly seen in the contracts, the interests and rights of women are very well protected, in terms of basic principles, there is an equal and fair approach to the parties in marriage. It is defined as a crime punishable by compensation if the husband marries another person without the consent of his wife or, as the document puts it, takes a concubine who “displeases his wife”. This statement should be considered as an innovation that determines the limits of the obligations of the man’s side in marriage. The most striking aspect of Sogdian marriage contracts is undoubtedly that women’s rights to divorce are guaranteed. Sogdian civil law and the institution of marriage differ in this respect from the civil and family laws of the Eastern world, which completely prohibit women from divorcing a man, and in some cases even punish such an attempt with death. It is evident from the analysis of the contracts that Sogdian women enjoy a wide and high degree of freedom not only in divorce but also in marital life. Of course, considering the parties to the contract, it is doubtful that the rights mentioned are widespread in Sogdian society and include women from all classes. As can be seen from the available data and records, Sogdian women had an understanding of social status and rights beyond their contemporaries, especially in Sogdia.